

PSYCHOPATHY AGAINST RISK FACTORS OF VIOLENCE IN JUVENILE BOYS AND GIRLS

Łukasz BARWIŃSKI¹, Józef K. GIEROWSKI^{2,3}

¹ *Institute of Psychology, Jagiellonian University, Krakow, Poland*

² *Institute of Forensic Research, Krakow, Poland*

³ *Faculty of Psychiatry, Collegium Medicum of Jagiellonian University, Krakow, Poland*

Abstract

The aim of the conducted research was to analyse criminal behaviours of juveniles from the point of view of psychopathy and risk factors of violent behaviours. Additionally, an attempt to identify inter-gender differences in the sphere of the influence of a specific configuration of psychopathy and risk factors on aggression understood as a measurable indicator of violent behaviours was made. The study embraced 193 juveniles (75 girls and 118 boys) from reformatories in Pszczyna, Racibórz and Zawiercie. A scale of psychopathic tendencies for juveniles – PCL-YV, an applied risk assessment tool for use with adolescents – SAVRY and the AQ aggression scale were used in the research. The results showed the presence of a statistically significant correlation between psychopathy and risk factors. The higher the level of psychopathy manifested by examined persons, the higher the level of risk factors associated with them. Moreover, it was ascertained that most probably there are no inter-gender differences in the level of psychopathy achieved by juveniles. Nevertheless, it seems possible that juveniles who have a high intensity of psychopathic characteristics may differ when it comes to the structure of particular dimensions of psychopathy depending on their gender. No specific configurations of psychopathy and risk factors depending on gender which could explain the higher level of aggression were diagnosed.

Key words

Juvenile criminality; Aggression risk factors; Psychopathy.

Received 25 November 2008; accepted 10 December 2008

1. Psychopathy and its relation to criminality of juveniles

Numerous definitions of the concept of psychopathy and also numerous researches have repeatedly linked this disorder with criminality, aggressive behaviours or breaking legal and social norms. However, it is obvious that psychopaths are not just criminals. This fact, that psychopathy does not always have to lead to criminality, has been raised by Cleckley; contemporary researchers such as Hare or Lykken are of a similar opinion. They expressed the view that individuals with psychopathic personality can be encoun-

tered in almost any social group and do not necessarily have to break the law, be especially aggressive or use violence [e.g. 5, 10]. Nevertheless, psychopathy as a psychopathological category seems to be a very good predictor of risk of commission of crimes, occurrence of recidivism or success of rehabilitation. So one can, and even should, use the term “psychopathy” in relation to criminal behaviours, especially in the case of adolescents – juvenile perpetrators of criminal acts.

Psychopathy seems to be quite a good discriminative variable in the development of a “criminal career” in a young person [6]. Traits that are components of psychopathy syndrome to a significant extent turn

out to be characteristics leading to breaking the law and social norms, although this dependency is certainly not easy to explain. Nevertheless, the emotional impoverishment or emotional isolation of the psychopath from other people and heartlessness in contacts with others, who are perceived (treated) like objects – to mention just the affective characteristics of psychopathy – put such persons in a group of significantly higher risk of commission of criminal acts [10]. Taking into account additional, axial characteristics of psychopathy, connected with impulsivity, inability to postpone gratification, an intense need for extreme sensations or a low level of self-control, this disorder seems to be an even bigger risk factor for commission of criminal acts [26]. This risk is especially a hallmark in the case of juveniles – young persons who are just developing their own identity and are burdened with difficulties connected with the progressive process of socialisation. Psychopathy is also an important factor in the case of the phenomenon of repeated commission of criminal acts (recidivism), increasing the risk of their occurrence when compared to non-psychopathic persons. Ogloff [20] indicates that psychopaths become recidivists three times more often than the total population of criminals, and for aggressive criminals this probability is four times higher. The conducted research show moderate correlations between the level of psychopathy in adolescents and commission of crimes by them, but these values seem to increase in successive studies [7].

2. Psychopathy vs. aggression

Violent criminal acts, in which extremely strong aggression dominates, are especially socially burdensome: these can be caused by psychopathy and are often correlated with psychopathy [12]. Because of this it seems that aggressiveness may be quite an important indicator of criminality of juvenile psychopaths. Young people obtaining high results on the PCL-YV scale significantly more often commit armed assault or an assault with use of a dangerous tool, aggressive sexual crimes or robberies when compared to persons having a low level of psychopathic characteristics [7, 24]. Indeed, one can find numerous connections between psychopathy and aggression or use of violence. Herpertz and Sass [13] think that a deficit in the sphere of emotional functioning typical for psychopathy – in their opinion a key one – predisposes a psychopath to use violence because of a lack of empathy or feeling of guilt or remorse, which is connected with a failure in conditioning to unpleasant stimuli and a high need for

stimuli in general. In this sense, violence is perceived by them as an efficient source of obtaining immediate gratification. An interesting explanation of a relation between psychopathy and aggression is provided by Blair, who created a conception of violence inhibition mechanism (VIM) [15, 25]. VIM is a model defining empathy within the framework of neurocognitive science and was created on the basis of an assumption that all social animals – and especially humans – have mechanisms of control of aggression. Hence, the function of VIM is to control aggressive behaviours of a human. It develops from the earliest years as a collection of cognitive representations that are created and activated by signals of suffering or danger sent by other people (e.g. the cry of a child) [15]. According to this model, moral socialisation – and thus also self-control of antisocial and aggressive behaviours aimed at others – is a result of the process of social learning and connecting specific situations with experiencing pain or suffering by others. A VIM that develops correctly becomes an efficient inhibitor of behaviours that could result in the harming of other people. Unfortunately in individuals in whom one may observe a development of psychopathic characteristics, this mechanism develops inappropriately or does not develop at all [25]. As a result of deficits in learning of relations between the mentioned signals of suffering of others and situations connected with them, a psychopathic individual does not develop this important controller of her/his behaviour. Aggression and violence used by her/him do not activate aversive reactions in her/him, and non-developed representations of violent acts do not activate the mechanism of violence control.

Aggression and violence manifested by psychopaths may be described in terms of greed, vengeance, obstinacy, anger, irritation or punishing of others and that is how they are usually perceived by the social environment [10]. Nevertheless, one can observe that psychopaths differ from other aggressive criminals in the type of dominant manifestations of violence. Blair et al. [1] suggest that psychopaths – including juvenile ones – are characterised rather by instrumental than reactive aggression (defensive, emotional aggression). Instrumental aggression is a planned behaviour, aimed at achieving a specific target or measurable benefits as opposed to reactive aggression, being a result of frustrating or dangerous situations for an individual. In this respect, psychopathy is distinctly more connected with instrumental aggression, which reaches significantly higher intensity when compared to reactive aggression and is considerably more often observed in psychopaths than in non-psychopaths. Research clearly shows that children manifesting conduct disorder

ders and who demonstrate characteristics of psychopathy are characterised by a considerably higher level of instrumental aggression when compared to children with conduct disorders but without characteristics of psychopathy. Murrie et al. [17] conducted research on the relation between psychopathy and various manifestations of aggression or violence in juvenile criminals and showed important dependencies: positive correlations between level of psychopathy and general aggressive criminality of juveniles, violence used on a daily basis, violence in reformatories, armed violence, and also correlations with aggression resulting in such injuries in a victim that require medical assistance, or finally with instrumental aggression. Even higher correlations were obtained by Izydorczyk [14]. They concerned dependences between psychopathy and general, verbal, physical aggression and hostility. What is more, it seems that the relation between psychopathy and aggression to some extent depends on the age of an individual [10]. There are numerous evidences that juveniles demonstrating psychopathic characteristics at a very early age commit criminal acts with violent elements. Forth, Kosson and Hare [7] say that the average age of psychopaths at which they commit a criminal act is 9.3 years and 12.1 years for aggressive acts, compared to 11.9 and 14.5 respectively for non-psychopaths. In this sense, psychopathy “lowers” the age at which a young man may infringe the law or in general manifest conduct disorders or aggression. A reduction of aggression in psychopaths as they get older is not observed. Hare [10] explains it by saying that antisocial characteristics of psychopathy related to age, such as impulsivity or sensation seeking (whose intensity lowers as one gets older) do not necessarily go together with such traits as egocentrism, tendencies to manipulate or heartlessness – and these are the traits which are axial manifestations of the disorder. These fundamental characteristics of psychopathy do not decrease as a person gets older. The relation between psychopathy and aggression becomes greatest between the ages of 30 and 35 – such an intermediary influence of age on aggression is seen by Hare [21].

3. Psychopathy vs. gender

Research up till now on psychopathy and its relations with criminality has usually been limited to men. By the same token, knowledge about female psychopathy – and especially psychopathy in girls – is at least incomplete [22, 23]. It seems unlikely that the general intensity of psychopathic characteristics significantly differentiates juvenile girls from juvenile boys [15, 18,

19]. Despite this, concluding that psychopathy manifests in exactly the same way in boys and in girls would probably be an oversimplification. Salekin thinks that indicators of intensity of psychopathy as such do not have to differ depending on gender, but that its structure will probably manifest some differences [23]. Because of this, one may expect that boys and girls will be characterised by different configurations of particular factors of psychopathy or behavioural manifestations of psychopathic characteristics will be different. Unfortunately, the small amount of research devoted to this topic does not allow us to describe these differences very precisely. The importance of potential differences between psychopathy and criminality, violence and aggression is attested to by results of research conducted by Warren et al. [18, 19], showing possible significant inter-sexual differences in aggressiveness. These studies have shown that psychopathic women as opposed to psychopathic men more often use violence based on reactive (emotional) aggression, and not instrumental aggression, like men. Another indicator of differences in the relationship: psychopathy – criminality may be the fact that women with a high level of psychopathy more often choose members of the family and friends as victims, which is seldom observed in psychopathic men [19]. Such observations, although there are still very few of them, may suggest that similar differences can be sought in juvenile boys and girls. For it seems that boys and girls may really be different in terms of the structure of psychopathic personality disorder, and hence they may manifest this disorder in a different way.

Commenting on the issue of inter-gender differences in general results obtained on the psychopathy scale, Warren and South [26] indicate one of several possible explanations for this issue. They write that some research shows that on average women obtain lower results on the PCL-R scale than men. At the same time, they adopt the position that possibly those items on the PCL-R scale such as criminal versatility of violation of parole, in which women obtain lower results than men, may be an artefact responsible for lower psychopathy in women. In this way they are closer to the opinion that in terms of general intensity of psychopathy there are no significant differences between women and men. However, there may be differences in the structure of psychopathy – in the intensity of particular components of psychopathy, as well as different manifestations, e.g. aggression.

4. Risk factors of criminality of juveniles

Current attempts to explain criminal behaviours – including criminality of juveniles – on the basis of models of risk factors, are connected mainly with a perspective emphasising the personality of the perpetrator [28]. This approach is based on two basic assumptions:

1. people, despite many differences, have a number of characteristics in common. Similar people spend time in similar environments; they behave, have behaved and will behave similarly;
2. human behaviour is characterised by a certain stability.

This approach, apart from accenting key personality traits in prediction of criminality, points to the considerable role of co-occurring environmental or social factors, and in this way becomes a multifactorial approach [8]. Furthermore, taking into account just interactions of personal and extra-personal factors in the genesis of criminal behaviours, a construct of risk characterised by three traits is created:

1. contextuality – risk depends on situation and circumstances;
2. dynamics – risk changes;
3. intensity – risk should be considered as a continuous variable, and not as a “yes-no” type category.

A multifactorial approach to the assessment of risk factors is connected with the necessity of determining the nature and degree of risk of manifestation of certain behaviours in a person characterised by specific traits in concrete, predictable conditions and context.

In recent years, a number of tools for measurement of intensity of risk factors have been developed. Among the most popular are scales of risk of criminal violent behaviours – HCR-20, SVR-20 and PCL-SV [9, 10, 11]. Also, tools developed for measurement of psychopathy, such as PCL-R or PCL-YV can be used to predict manifestations of violent behaviours. Marshall et al. [16] even think that the predictive value of PCL-YV exceeds that of some tools developed for measurement of risk factors. Despite this, psychopathy, which is connected in some way with commission of violent crimes, may constitute only an individual risk factor, which should always be considered in the context of social factors. Otherwise, the value of such prediction may leave a lot to be desired.

One of the most popular tools for assessing the level of risk of juvenile criminality is the Structured Assessment of Violence Risk in Youth (SAVRY) [2]. It was constructed in such a way that it fully corresponds to the multifactorial approach to assessment of risk factors, for it analyses individual, historical and social factors. Additionally, it embraces the presence

of protective factors preventing occurrence of violent behaviours.

5. Aim of research and methods used

The aim of the conducted research was to determine the relationships between psychopathy and the structure of risk factors of violent criminality. The authors tried to ascertain the dependence between psychopathic personality disorder in juveniles and tendencies to violent behaviours (level of aggression), which were accepted as a measurable indicator of criminal violent behaviours. Furthermore, the authors also tried to determine this relationship against the background of the structure of risk factors of criminality. Another aim of this study was to provide information concerning differences in mechanisms leading to aggressive criminality between juveniles demonstrating psychopathic characteristics and those who do not possess these characteristics. Yet another goal defined before the study was to check possible differences in intensity and direction of the mentioned dependencies between juvenile girls and boys. In connection with this, the research was intended to answer whether there are differences between boys and girls in terms of the relationship between psychopathy and structure of risk factors, and furthermore, with intensity of aggressiveness. In the study the following research tools were used:

1. To measure the intensity of psychopathic characteristics, the Psychopathy Checklist Youth Version (PCL-YV) was used [7]. The PCL-YV scale was developed as an equivalent of PCL-R for juveniles. It is constructed from 20 items, placed into 4 groups of factors (dimensions): interpersonal, affective, behavioural, and antisocial;
2. To measure the intensity of risk factors (historical, social, individual) and protective factors, the Structured Assessment of Violence Risk in Youth (SAVRY) was used [2]. SAVRY is a tool used for predicting possibilities of occurrence of violent behaviours in juveniles. It is composed of 30 factors embracing four categories of data. Three categories concern risk factors, and the fourth concerns protective factors – protecting and diminishing the risk of occurrence of violent behaviours. Risk indicators were divided into three groups: historical factors, social factors and individual factors. Among historical ones, there are 10 items: history of violent behaviours, history of non-violent behaviours, early occurrence of violence, failed attempts at supervision or intervention, self-muti-

lations and suicidal attempts, observations of violence at home, history of maltreatment in childhood, criminality of parents or custodians, disturbances of continuity of ties with a custodian, difficulties at school. Among social risk factors there are 6 items: participation in criminal group of peers, rejection from group of peers, stressful incidents and weak mechanisms of coping, inconsistent educational influences of parents, lack of personal or social support, living in an environment demonstrating pathological traits. The group of individual risk factors has 8 items: negative attitudes (acceptance of violence as a method of solving problems), a tendency to risk (impulsive behaviours), addiction problems (alcohol, illegal drugs), problems in coping with anger, low level of empathy and remorse, attention disorders, difficulties resulting from hyperactivity, weak motivation to undergo rehabilitation and medical therapy, weak engagement and interest in school education. Protective factors are composed of 6 items: pro-social behaviours, strong social support, strong emotional relationships, positive attitude towards re-educational influences and authorities, strong motivation towards school achievements, high intelligence, personality and temperamental characteristics of maturity and elasticity. This method is not a standardised test. It is assumed that the higher the result obtained by a given person on this scale, the higher the possibility that in the future this person will demonstrate violent behaviours;

3. To measure the intensity of general, physical, verbal aggression, anger and hostility the Polish adaptation of the Buss-Perry Aggression Questionnaire [4] by Lucyna Kirwil was used. This ques-

tionnaire enables assessment of the general degree of aggressiveness, and also intensity of particular forms of physical aggression, verbal aggression, anger and hostility. Physical and verbal aggression are connected with hurting and injuring of others. They concern particular activities being elements of behaviour of a certain person, constituting an instrumental component of aggression. Anger manifests in physiological reactions and is composed of affective elements. Hostility, on the other hand, represents cognitive elements of behaviour.

The study was conducted in January 2007 in reformatories in Zawiercie, Pszczyna and Racibórz. It embraced 193 juveniles (75 girls and 118 boys).

6. Results of examinations

Parametric statistical methods such as analysis of variance (ANOVA) together with Turkey's *post-hoc* test, and regression analysis were used to calculate (process) results. Statistical programme STATISTICA v. 6.0 was used for analyses.

Results concerning the general level of psychopathy (PCL) were categorised with use of lower and upper quartile, assuming that results located in the group of 25% of the lowest ones indicated a low level of PCL, and results in the highest 25% – a high level of PCL. Results located in the middle 50% were defined as representing an average level of PCL. Distribution of results of intensity of the general indicator of psychopathy PCL that are a starting point for further analyses are presented in Table I. The distribution of results of intensity of psychopathy in boys and girls is presented in Table II.

TABLE I. DISTRIBUTION OF RESULTS OF LEVEL OF INTENSITY OF PSYCHOPATHY (PCL)

Level	Number	Accumulated number	Percentage	Accumulated percentage
Low	47	47	25.41	25.41
Medium	90	137	48.65	74.05
High	48	185	25.95	100.00

TABLE II. LEVEL OF PSYCHOPATHY (PCL) IN BOYS AND GIRLS

Level	Boys				Girls			
	Number	Accumulated number	Percentage	Accumulated percentage	Number	Accumulated number	Percentage	Accumulated percentage
Low	34	34	30.36	30.36	13	13	17.80	17.80
Medium	49	83	43.75	74.10	41	54	56.20	74.00
High	29	112	25.90	100.00	19	73	26.00	100.00

Statistically significant results concerning relationships between PCL and all variables concerning structure of risk factors were obtained (Figure 1, Table III, Table IV).

No statistically significant relationships between gender and intensity of level of psychopathy (PCL) were obtained. Similarly no inter-gender differences in particular factors of psychopathy were found. Yet some differences in intensity of PCL factors in the subgroup with a high level of psychopathy were observed. In juveniles from this subgroup statistically significant differences in intensity of interpersonal factor (PCL_INT) and behavioural factor (PCL_BEH) depending on the gender were found. For interpersonal factor the size of the effect was $F(1.46) = 10.83, p = 0.0019$, showing that boys with intensified psychopathic characteristics have a higher level of PCL_INT than similar girls. For be-

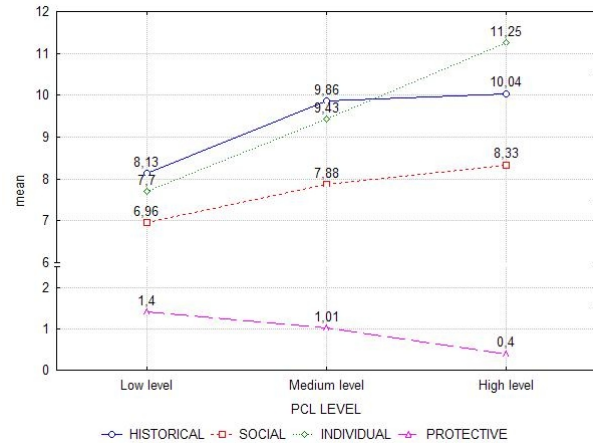

Fig. 1. Psychopathy vs. structure of risk factors and protective factors.

TABLE III. PSYCHOPATHY VS. STRUCTURE OF RISK FACTORS AND PROTECTIVE FACTORS – ANOVA RESULTS

Variables	SS	df	MS	F	p
Historical factors	164.37	2	82.18	5.01	0.00*
Social factors	55.98	2	27.99	5.57	0.00*
Individual factors	300.74	2	150.37	15.77	0.00**
Protective factors	23.96	2	11.98	6.64	0.00**

* $p < 0.01$; ** $p < 0.001$. SS – intra-group variance (variability), df – degree of freedom, MS – inter-group variance (variability), F – value of Fischer’s test, p – level of relevance.

TABLE IV. PSYCHOPATHY VS. STRUCTURE OF RISK FACTORS AND PROTECTIVE FACTORS – DETAILED DIFFERENCES (RESULTS OF POST-HOC TESTS)

Variables	PCL low level	PCL medium level	PCL high level
1. Historical factors			
PCL low level (M = 8.12)		0.04	0.05
PCL medium level (M = 9.86)	0.04*		0.9
PCL high level (M = 10.04)	0.05*	0.9	
2. Social factors			
PCL low level (M = 6.96)		0.06	0.00
PCL medium level (M = 7.88)	0.06		0.4
PCL high level (M = 8.33)	0.00**	0.4	
3. Individual factors			
PCL low level (M = 7.7)		0.00	0.00
PCL medium level (M = 9.43)	0.00**		0.00
PCL high level (M = 11.25)	0.00**	0.00**	
4. Protective factors			
PCL low level (M = 1.4)		0.2	0.00
PCL medium level (M = 1.01)	0.2		0.02
PCL high level (M = 0.4)	0.00**	0.02*	

* $p < 0.05$; ** $p < 0.001$.

havioural factor $F(1.46) = 5.67, p = 0.02$ were obtained. This relationship shows that psychopathic boys have a higher intensity of PCL_BEH when compared to corresponding girls. Differences in intensity of affective and antisocial factor depending on the gender did not reach a level of statistical significance. What is interesting, a close to statistically significant ($p = 0.07$) difference in general intensity of psychopathy level (PCL) was found depending on gender, in the group obtaining high results of psychopathy. A tendency to obtain higher results by boys was observed. These relationships are presented in Figure 2.

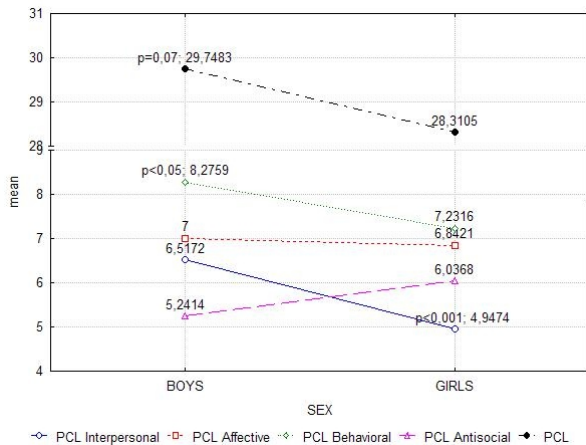

Fig. 2. Structure of dimensions of psychopathy in boys and girls obtaining high results on the psychopathy scale.

In terms of the relationship between psychopathy level and dimensions of aggression, only the relationship between psychopathy and physical aggression had a level of statistical significance. The conducted *post-hoc* test showed a significant difference only between persons obtaining average and low intensity of aggression (PCL). The remaining dependences between level of psychopathy and dimensions of aggression (general aggression, verbal aggression, anger, hostility) appeared to be statistically insignificant. These results are presented graphically in Figure 3.

A statistically significant difference was obtained for intensity of verbal aggression (AQ_AW) between boys and girls with a high level of PCL. This relationship shows that psychopathic girls obtain significantly higher results on the scale of verbal aggression when compared to boys: $F(1.41) = 6.566, p = 0.014$. Moreover, a difference that was close to statistical significance ($p = 0.07$) in intensity of anger (AQ_GN) between boys and girls having a high level of psychopathy (PCL) was found. It seems that psychopathic girls obtain higher results on the hostility scale than psychopathic boys. No significant differences were found in

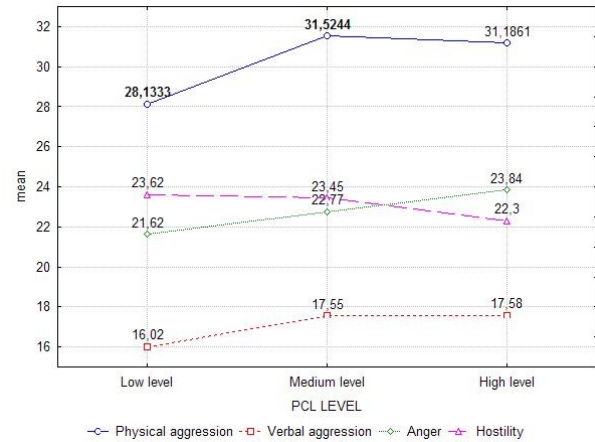

Fig. 3. Psychopathy vs. structure of aggressiveness (statistically significant differences are in bold, $p < 0.05$).

physical aggression and hostility. The structure of aggressiveness in boys and girls from the subgroup of juveniles with a high level of psychopathy is presented in Figure 4.

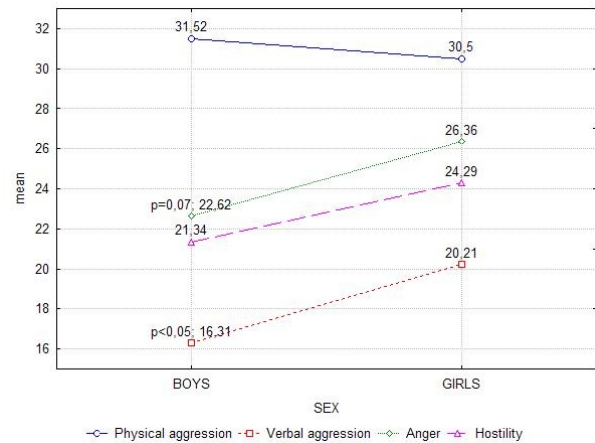

Fig. 4. Differences in structure of aggressiveness between boys and girls obtaining high results on the psychopathy scale.

Looking now at the difference between boys and girls in the configuration of dimensions of psychopathy and groups of risk factors connected with particular dimensions of aggression, the conducted regression analysis did not show statistically significant intersexual differences. However, the regression analysis applied showed which elements of this configuration may best explain the variability in aggression in the whole examined sample. Tests of significance of components of the model, values of the regression model as well as values of parameters of risk factors are presented in Table V.

TABLE V. RESULTS OF ANALYSIS OF REGRESSION FOR AGGRESSION INDICATORS

Variables	<i>B</i>		<i>t</i>	<i>p</i>	<i>R</i>	<i>R</i> ²
General aggression indicator (AQ)						
Historical factors *	1.02	0.23	2.25	0.02	0.30	0.094*
Social factors *	-1.62	-0.20	-2.07	0.03		
Hostility indicator (AQ_WR)						
Historical factor **	0.43	0.29	2.84	0.00	0.30	0.094*
Anger indicator (AQ_GN)						
Social factors *	-0.60	-0.23	-2.33	0.02	0.29	0.088***

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p = 0.059$; *B* – unstandardized regression coefficient; – the standardized regression coefficient; *t* – Student's *t* value, *p* – significance level, *R* – regression value, *R*² – coefficient of determination.

For the general indicator of aggression AQ, the explanatory model contained only historical and social risk factors. 9.4% of the variance of the general level of aggression AQ is explained by the factors: historical and social. The relationship between historical factors (and aggression) is simple, namely the higher their level, the higher the aggression level. For the social factor, the relationship is the opposite.

The model for the hostility indicator AQ_WR included only historical risk factors as best explaining its variability. Similarly to the case of the general indicator AQ, the percentage of the variability of AQ_WR explained by historical risk factors came to 9.4%. The level of hostility AQ_WR increased together with an increase in historical risk factors.

The regression model for anger (AQ_GN) appeared to be very close to statistical significance ($p = 0.059$). The variable which best explains variance of anger is social risk factors. The relationship between variables is negative, namely, when the level of social risk factors (SAVRY_Społeczne) grows, the value obtained on the anger scale decreases. The percentage of the variability of AQ_GN explained by SAVRY_Społeczne is 8.8%.

For the indicators of physical aggression AQ_AF and verbal aggression AQ_AW no statistically significant models of regression were obtained, which could explain the variability in the mentioned variables – all variables were removed from the model or no significant values were obtained for any of the variables, and the determination coefficient $R^2 = 0$.

7. Discussion of results

The obtained results allow us to formulate certain conclusions concerning the sought dependencies. Re-

garding the occurrence of a relationship between intensity of psychopathy and increase in the level of risk factors, it turned out that together with a growth in intensity of psychopathy indicator, the examined persons achieved a higher level of intensity of risk factors. When looking at historical risk factors, the mentioned relationships were observable only in relation to groups with an average and low intensity of psychopathy. Hence, historical risk factors do not differentiate persons with an average and high level of psychopathy. Despite this fact one can still observe a general tendency characterised by growth – up to a certain level – of historical risk factors with intensity of psychopathic characteristics. It is worth remembering that historical risk factors are connected with contextual risk indicators and actually the differences in their levels will be observable probably only when using a dichotomic division into psychopaths and non-psychopaths. A similar, dichotomic division of (degree of) intensity of influence can be observed in the case of social risk factors. Here, only a relationship in the case of persons with high and low intensity of psychopathy is very distinctive. Hence, elements influencing the development of psychopathy may be discerned in social risk factors. Of course, this inference is only hypothetical, but it stems from a clear differentiation of intensity of social risk factors between persons with a low and a high level of psychopathy. A somewhat less clear effect of this type could concern the influence of historical factors on the development of psychopathy. The dependence of the PCL level on individual factors is also not surprising. In this case, one can observe a clear conformity in tendency to obtain higher results in the case of both variables. Persons with a higher level of psychopathy indeed demonstrate a higher intensity of individual risk factors, so in this sense one

may speak about psychopathy as a specific individual risk factor. An inversely proportional relationship between psychopathy and protective factors is also clearly observable. Obviously, a logical interpretation of this result may be that the higher the level of psychopathy, the lower the level of protective factors. In this situation psychopathy may be acknowledged as a variable that reduces the presence of protective factors in an individual. It seems unlikely that a person with a high intensity of psychopathy would be characterised by developed protective factors, which constitute a sort of opposition to characteristics related to psychopathic personality disorder.

Results concerning the dependency between level of psychopathy and risk factors seem to clearly confirm the validity of combining both constructs in a prognosis of risk of occurrence of antisocial behaviours. As was indicated before, to have a clear and complete prediction, one should pay special attention to individual predispositions (in this case psychopathy) in the context of external factors [9]. The demonstrated relationships between psychopathy and risk factors show that these variables are functionally connected. Because of this, a complete model describing criminal behaviours must take into account psychopathy together with other risk factors (historical or social ones).

No statistically significant difference in intensity of psychopathy depending on gender was shown. In this way it seems possible that there are no differences in the level of psychopathy between boys and girls. This is concordant with earlier mentioned results obtained by other researchers. It is indeed possible that boys and girls do not differ between one another in this area. Nevertheless, it is worth remembering that a lack of a relationship between gender and general level of psychopathy does not have to mean that boys and girls obtaining high results on the PCL-YV scale will not be different in terms of its particular dimensions. Just as Salekin postulates, we have the right to expect a different pattern of particular characteristics composing the psychopathy syndrome in boys and girls [23].

Differences in structure of psychopathy factors in boys and girls were partially confirmed. Results of the conducted examinations indicate that boys and girls obtaining high results in psychopathy significantly differ from each other in terms of the internal structure of this personality disorder. These differences were revealed in levels of interpersonal and behavioural factors. Boys compared to girls are characterised by a higher intensity of both these factors. They concern specific characteristics related to psychopathy, and hence differences in their intensity between boys and

girls may indicate different manifestations of psychopathy between the two examined groups. These results show that boys are characterised by a higher intensity of such characteristics as: ability of autopresentation, exaggerated self-esteem, pathological lying, manipulation of others (interpersonal factors), or sensation seeking, parasitic existence, lack of goals, impulsivity, irresponsibility, recklessness (behavioural factors). Maybe the intensity of these characteristics of psychopathy in boys is related to excessive exhibition of these symptoms of the disorder (by them). Especially characteristics constituting the behavioural factor seem to be “traditionally” connected with the male gender – they describe a “riotous” style of life that is typical for a boy and not a girl. However, the stronger expression of traits connected with autopresentation and manipulation in boys seems to be surprising, because these characteristics are usually connected rather with the female gender. As can be seen, psychopathy as a personality disorder seems to show boys from a different perspective than when perceived in a “traditional” way. Despite this, no differences were observed in the intensity of the two remaining psychopathy factors – affective and antisocial. An explanation for this fact should be sought in at least two areas. First, it is possible that differences in the structure of factors between psychopathic boys and girls are not as glaring as was supposed. On the contrary, maybe these differences are of a more subtle nature and need more exact analyses to detect them. Second, maybe the search for differences on the basis of biological gender itself is in some way doomed to fail. Brzezińska et al. [3] indicate that when examining juveniles in a reformatory we are dealing with a specific group in terms of sexual differences. The authors say that at present biological differentiation of genders does not have a key meaning anymore and one should rather observe differences from the perspective of psychological gender. On the other hand, among wards (inmates) in reformatories, psychological gender may to a large degree be unified. The cited authors indicate that contemporarily girls in reformatories are characterised by incredibly masculinised psychological gender, resembling boys in many characteristics. And this may result in an inability to detect differences in the structure of psychopathy. Of course there is also a possibility that the searched differences do not exist at all.

An important element of the conducted research was an answer to the question concerning the existence of a relationship between psychopathy and manifestations of criminal behaviours and an attempt to identify factors which best explain such behaviours. It was assumed that persons with a higher level of psy-

chopathy would be characterised by an increased level of aggression. The obtained results confirm the above hypothesis only in the area of physical aggression. What is more, the only statistically significant differences concerned intensity of physical aggression in groups with a low and medium intensity of psychopathy. This apparent paradox probably stems from the fact that the group with medium intensity, which was the most numerous, obtained on average higher results on the physical aggression scale than persons with high psychopathy. Despite this, one can state that according to the results of the research, a higher level of psychopathy is connected with a greater intensity of physical aggression.

Does the lack of confirmation of a dependence between psychopathy and the remaining dimensions of aggression show that this relationship does not in fact exist? This statement seems to go too far and is unjustified. The dependence between psychopathy and physical aggression detected in the study seems to confirm the general opinion accepted by researchers of this disorder that psychopaths are characterised by a greater brutality and cruelty in hurting other people [e.g. 11]. One would think that the examined juveniles most frequently use physical aggression, because it is for them a source of immediate satisfaction of their needs. And such a dependence may especially refer to juvenile psychopaths – impulsive persons, unable to postpone gratification, insensible, with a weak control of anger. The remaining forms of aggression, which surely are among their behaviours, are not as frequently and as strongly manifested. Most often they behave according to the motto that everything can be gained with the use of force and one should interpret the obtained results in precisely this context. It seems that including psychopaths without a criminal record in a study might show that the sought dependences really exist. Moreover, it is worth considering a different operationalisation of the aggression variable. The division into physical and verbal aggression, hostility and anger, used in the presented research, to a great extent resulted from the specific nature of the used tool. Studies which were cited in the introductory part of the article above all concerned instrumental and reactive aggression, in this way emphasising not so much the nature of the behaviour itself as factors constituting its basis. It is beyond doubt that both instrumental and reactive aggression – which are more complex and broader categories – may take the form of physical and verbal aggression, hostility, etc. The assumption that physical and verbal aggression are manifestations of instrumental aggression, and anger of emotional aggression [4] in fact may not reflect the full specificity of these

wider ways of understanding aggression. So, although the hypothesis about a relationship between psychopathy and elevated indicators of aggression as symptoms of violent criminal acts was not confirmed, this does not prove that the relationship does not exist.

The presence of some differences in intensity of certain types of aggression between psychopathic boys and girls was detected. These relate to the different styles of aggressive behaviours mentioned earlier by Warren [18, 19] in girls and boys obtaining high results for level of psychopathy. A result that was close to statistical significance indicating that girls with a high level of psychopathy obtain higher results on the anger scale was obtained. The direction of this dependence is consistent with the assumed one, and what is more, it is concordant with previous research [19]. Although it is a difference that is only close to statistical significance, it still shows quite a clear tendency to use reactive (emotional) aggression by psychopathic girls. The indicator of anger, understood as a manifestation of emotional aggression, is probably an element which differentiates the pattern of aggressive reactions of psychopathic girls from boys. Anger, as an affective component, precedes aggressive behaviour. In this way, it may indicate a greater readiness in psychopathic girls to react aggressively than in boys.

The results indicate, contrary to the assumptions made, that it is precisely psychopathic girls, and not boys, who obtain higher results on the scale of verbal aggression. Verbal aggression (like physical aggression, for which no inter-sexual differences were found) was understood as an indicator of instrumental aggression – more typical for boys [19]. However, it turns out that the examined psychopathic girls obtained a higher result for verbal (hence instrumental) aggression than boys. It seems that this may be linked with the above mentioned level of anger and a greater tendency in girls to react using aggression in general. Anger, constituting a specific generator of higher emotional tension – which is high in psychopathic persons in general [22] – becomes a factor that releases a verbal expression of an aggressive attitude towards the environment. The fact that such a mechanism could be identified in girls may be related with the specific way – different than in the case of boys – of entering into interpersonal relations. It seems that girls are the ones who base their contacts with others on emotions. So, if in relation to psychopathic people we talk about emotional impoverishment, inability to empathise or to adequately understand the emotions of other people [10, 11], then it can manifest especially badly in girls. When initiating relations with others, girls create dependences – often known only to them – between

themselves and partners of interaction. If the basis of the interpersonal relations is anger, giving rise to distrust, suspicion, and finally hostility, these contacts will never be healthy and on equal terms. Each time, in order to gain supremacy over the other person, a forcible argument will be used – in this case it seems that a verbal attack is typical for girls. What is more, observations of evolution of intensity of violence among girls seem to indicate that their behaviours become more and more brutal, often much more cruel, than acts of juvenile boys. In this context the obtained results should not be surprising. The fact that psychopathic girls are characterised by a higher level of anger and verbal aggression when compared to psychopathic boys may thus indicate a mechanism of functioning of this group of juveniles in the field of violent criminal activities.

The results of the conducted research do not allow us to take a firm position on the key assumption for the research model: that there are specific relationships between psychopathy and risk factors in relation to the indicator of criminal behaviours with a violent component. Unfortunately, assumed differences between boys and girls in relation to this dependence were not ascertained. Despite this the results seem to indicate the existence of some configuration of dimensions of psychopathy and risk factors as a predictor of aggression. It was possible to identify variables which best explain the increased level of aggression in the examined juveniles – significant results were obtained in relation to general level of aggression and hostility. When considering aggression in general, then the results of the studies show that two groups of risk factors – historical and social – best explain its heightened level. It could be an indicator that early experiences of an individual connected with violence, and also growing up in a social environment which accepts violence as a means to achieve goals constitute the most important factors influencing development of similar behaviours in an individual [1]. After all, it is precisely historical and social risk factors which relate to such elements as violent behaviours present in the past, early presence of violence, observation of violence at home, criminality of parents or custodians, contacts with a criminal group of peers or spending time in an environment demonstrating characteristics of pathology. In this way, these results seem to indicate the key role of the environment in the development of violent behaviours and aggressive tendencies, and at the same time they show that individual predispositions to aggression – including characteristics connected with psychopathy – play at least a secondary role in the process of development of aggression. So, can anyone say

that psychopathy does not influence aggressive behaviours, brutality or use of violence? Surely this influence exists. However, the obtained results show how important it is to view psychopathy in the context of other risk factors, when predicting the risk of aggressive behaviours. In this case it turns out that psychopathy does not play a key role in relation to aggression. Nevertheless, one must not forget how strong relationships between dimensions of psychopathy and aggression can be. Another issue is the fact that the obtained results, emphasising the importance of historical and social factors in relation to intensity of aggression explain only less than 10% of its variability. Where should one search for other, maybe much stronger predictors of aggression? Maybe the key is construction of a better research model taking into account other possible aggression factors.

Similarly to the case of the general indicator of aggression, a predictor – this time one – of another dimension of aggression, namely hostility, was found. Hostility is best interpreted (explained) by the intensity of historical risk factors. Similarly to the case of general aggression, one may expect that especially such historical factors as observing violence at home, maltreatment in childhood, disturbances of continuity of bonds with a custodian or failed attempts at supervision or intervention may activate a process of development of hostility towards the environment or a need for revenge in an individual. Again, similarly to the case of aggression, general hostility can be less than 10% explained by historical risk factors. Thus, there are also other variables which may effectively explain the increase in this dimension of aggression. One may suppose that an appropriately constructed research model that also takes into account – apart from psychopathy and criminality risk factors – other variables, may reveal more intense and clearer dependences. From the literature it transpires that such variables could be age, level of anxiety, level of intelligence or social submission [9].

The obtained results concerning anger are close to statistical significance and seem to show that its best predictor is intensity of social risk factors. What is more, this dependence is negative. The higher the level of social risk factors, the lower the results on the anger scale. It seems that a high level of social factors could be more related to external manifestations of aggression than with its affective component – in terms of the direction of the relation. Social risk factors, such as association with a criminal group of peers or living in a criminal environment, could be a direct source of learning of antisocial behaviours, using violence etc. by an individual. In this sense, they would reinforce in-

strumental manifestations of aggression, like verbal and physical aggression. Hence the direction of the dependence indicating that together with a growth in the level of social risk factors one should expect a lower intensity of anger. Despite this, the negative dependence seems to be surprising. Is it true that lack of support or stressful events and lack of ability to cope with them do not contribute to an increase in intensity of aggression components? Maybe social factors concern a different quality of behaviours of juveniles, and positive relationships should be sought in other groups of risk factors (such as historical ones). It seems that on the basis of the obtained results one cannot take an unambiguous stance on this problem.

It is not a great surprise that the results of the research did not reveal inter-sexual differences in configurations of psychopathy and risk factors and their influence on dimensions of aggression, when one takes into account the weakness of results obtained in this area in the whole group of juveniles. The aim which was set when planning the presented research was to detect a very subtle dependence – to ascertain a relationship between psychopathy and violent criminality (of which a measurable indicator was intensity of aggression) against the background of other risk factors, and additionally to search for differences between boys and girls in this area. Perhaps the task we set ourselves exceeded the possibilities of the constructed research model.

8. Conclusions

Summarising all the obtained results, one may say that the strength and nature of the relationship between psychopathy and risk factors was demonstrated. By the same token, it was possible to observe psychopathy in relation to these factors. Although it was impossible to unambiguously show that the relationship between psychopathy and risk factors is of a different nature in boys and girls, nevertheless, the results concerning inter-sexual differences in the structure of psychopathy in people with a high intensity seem to be promising. As was indicated, it is worth considering extending the research groups in such a way as to become better acquainted with and try to understand which characteristics differentiate the examined psychopaths from other juveniles. Most probably these differences influence the different pattern of social functioning. By the same token, getting to know them may contribute to development of more effective programmes of therapeutic, educational and preventive treatment of such persons.

The fact that in the examined group of juveniles as many as 35% were diagnosed as persons with a high level of psychopathy attests to the fact that psychopathic persons constitute a numerous group in the population of juvenile criminals. As was shown they are characterised by a specific set of characteristics and specific behaviours. Thus they constitute a group of young criminals that are clearly different from other boys and girls with a low level of psychopathy. Because of these differences, these people should be treated differently by the administration of justice. For example, it seems that educational programmes for juvenile psychopaths should aim at improving their functioning in the emotional sphere on the one hand, because its disturbance is a key problem here, and on the other hand should aim at reduction of behaviours of an aggressive character. For the factor that differentiates young psychopaths most – according to results obtained in the presented study – is an increased level of physical aggression intensified precisely by the nature of psychopathic personality disorder.

The research also shows that one should not disregard the legitimacy and usefulness of applying the construct of psychopathy in analysing the issue of criminality of juveniles. The importance of the problem of criminality of teenagers, and especially violent criminality, does not allow us to ignore such a glaring indicator of risk. The discussed psychopathologic syndrome, in the context of other risk factors, may be a good predictor of the risk of occurrence of violent behaviours. Being aware of the existence of young people with psychopathy syndrome, one should make efforts towards developing attractive and hence effective preventive programmes for such persons.

Summarising the results of the presented research, one may formulate the following conclusions:

1. The studies unambiguously showed the nature and direction of the relationship between psychopathy and the structure of risk factors. On the one hand, it seems that psychopathy is a specific, individual risk factor of criminality; on the other, historical and social factors constitute a background (context) of development of behaviours of criminal character.
2. There is a need for further research aiming at an unambiguous answer to the question concerning differences in intensity of psychopathy between girls and boys. On the one hand, no differences were found in the general level of psychopathy between girls and boys in the whole examined sample. On the other hand, among psychopaths, boys seem to obtain higher results on the PCL-YV scale.

3. From the conducted research, it transpires that boys and girls do not differ in intensity of general level of psychopathy. However, inter-sexual differentiation was ascertained in the internal structure of the analysed disorder. Boys, when compared to girls, are characterised by a greater intensity of the interpersonal and behavioural factor of psychopathy.
4. The definition of psychopathy significantly differentiates juveniles in terms of the level of physical aggression. Despite the fact that in the research differences between psychopaths and non-psychopaths in other characteristics of aggression were not found, it is worth undertaking further attempts to diagnose these dependences.
5. Psychopathic girls demonstrate a higher level of verbal aggression and anger when compared to psychopathic boys. The studies showed that psychopathic girls are indeed characterised by a higher level of both instrumental and reactive aggression. It is worth trying to find out more about this dependence by conducting further and more thorough research.
6. When planning further research on psychopathy, risk factors and criminal behaviours of juvenile girls and boys, it is worth using the construct of psychological gender.
7. One should, when constructing more appropriate research models, aim at better recognition and understanding of dependences between psychopathy and risk factors and criminal behaviours. The present research, identifying predictors of criminal behaviours, detected only small dependences revealing a relatively greater influence of risk factors on aggressive behaviours of juveniles.
8. The most general conclusion is a postulate concerning the necessity and purposefulness of conducting further research on psychopathy and its relationships with the structure of risk factors of criminality of juveniles. The conducted research showed how complicated and complex those dependences are.

Acknowledgements

This report was written on the basis of results of research conducted at the Institute of Forensic Research in Krakow under a Polish Ministry of Science and Higher Education Grant (project No: 1 HO 2A 045 29).

References

1. Blair R. J. R., Peschardt K. S., Budhani S. [et al.], The development of psychopathy, *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 2006, 47, 262–275.
2. Borum R., Bartel P. Forth A., Manual for the Structured Assessment of Violence Risk in Youth, version 1, University of South Florida, Florida 2002.
3. Brzezińska, A., Dąbrowska J., Pełkowska M. [i in.], Pleć psychologiczna jako czynnik ryzyka zaburzeń zachowania u młodzieży w drugiej fazie adolescencji, *Czasopismo Psychologiczne* 2002, 8, 75–85.
4. Buss A. H., Perry M., The Aggression Questionnaire, *Journal of Personality and Social Psychology* 1992 63, 452–459.
5. Campbell J. S., Elison J., Shame coping styles and psychopathic personality traits, *Journal of Personality Assessment* 2005, 84, 96–104.
6. Cruise K. R., Colwell L. H., Lyons P. M. Jr. [et al.], Prototypical analysis of adolescent psychopathy: investigating the juvenile justice perspective, *Behavioral Sciences and the Law* 2003, 21, 829–846.
7. Forth A., Kosson D., Hare R. D., Hare Psychopathy Checklist: Youth Version (PCL:YV). Technical manual, Multi-Health Systems Inc., Toronto 2003.
8. Gierowski J. K., Czynniki ryzyka i opiniowanie przemycy u adolescentów, *Farmakoterapia w Psychiatrii i Neurologii* 2005, 2, 113–129.
9. Gierowski J. K., Sariusz-Skapska M., Kontrowersje wokół pojęcia psychopatii i jego użyteczność dla psychiatrii i psychologii sądowej, *Palestra* 2007, 52, 591–592.
10. Hare R. D., Psychopathy as a risk factor for violence, *Psychiatric Quarterly* 1999, 70, 181–197.
11. Hare R. D., Psychopaci są wśród nas, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007.
12. Hare R. D., Clark D., Grann M. [et al.], Psychopathy and the predictive validity of the PCL-R: an international perspective, *Behavioral Sciences and the Law* 2000, 18, 623–645.
13. Herpetz S. C., Sass H., Emotional deficiency and psychopathy, *Behavioral Sciences and the Law* 2000, 18, 567–580.
14. Izydorczyk B., Struktura i profil psychopatologicznych cech u nieletnich przestępców [w:] Uwarunkowania i wzory marginalizacji społecznej współczesnej młodzieży, Kubik W., Urban B. [red.], WFSP Ignatianum, Kraków 2005.
15. Kotler J. S., McMahon R. J., Child psychopathy: theories, measurement and relations with the development and persistence of conduct problems, *Clinical Child and Family Psychology Review* 2005, 8, 291–325.
16. Marshall J., Egan V., English M. [et al.], The relative validity of psychopathy versus risk/needs-based assessments in the prediction of adolescent offending behavior, *Legal and Criminological Psychology* 2006, 11, 197–210.

17. Murrie D. C., Cornell D. G., Kaplan S. [et al.], Psychopathy scores and violence among juvenile offenders: a multi-measure study, *Behavioral Sciences and the Law* 2004, 22, 49–67.
18. Nicholls T. L., Ogloff J. R. P., Brink J. [et al.], Psychopathy in women: A review of its clinical usefulness for assessing risk for aggression and criminality, *Behavioral Sciences and the Law* 2005, 23, 779–802.
19. Nicholls T. L., Petrila J., Gender and psychopathy: an overview of important issues and introduction to the special issue, *Behavioral Sciences and the Law* 2005, 23, 729–741.
20. Ogloff J. R. P., Psychopathy/antisocial personality disorder conundrum, *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 2006, 40, 519–528.
21. Patrick C. J., Zempolich K. A., Emotion and aggression in the psychopathic personality, *Aggression and Violent Behavior* 1998, 3, 303–338.
22. Salekin R. T., Psychopathy and therapeutic pessimism. Clinical lore or clinical reality?, *Clinical Psychology Review* 2002, 22, 79–112.
23. Schrum C. L., Salekin R. T., Psychopathy in adolescent female offenders: An item response theory analysis of the Psychopathy Checklist Youth Version, *Behavioral Sciences and the Law* 2006, 24, 39–63.
24. Spain S. E., Douglas K. S., Poythress N. G. [et al.], The relationship between psychopathic features, violence and treatment outcome: the comparison of three youth measures of psychopathic features, *Behavioral Sciences and the Law* 2004, 22, 85–102.
25. Viding E., Annotation: Understanding the development of psychopathy, *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 2004, 45, 1329–1337.
26. Warren J. I., South S. C., Comparing the constructs of antisocial personality disorder and psychopathy in a sample of incarcerated women, *Behavioral Sciences and the Law* 2006, 24, 1–20.
27. Wiebe R. P., Reconciling psychopathy and low self-control, *Justice Quarterly* 2003, 20, 297–336.
28. Wolska A., Psychologiczne czynniki ryzyka popełniania zabójstw przez sprawców, [w:] *Przestępczość nieletnich: aspekty psychospołeczne i prawne*, Stanik J. M., Woszczyk L. [red.], Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2005.

Corresponding author

Józef K. Gierowski
Instytut Ekspertyz Sądowych
ul. Westerplatte 9
PL 31-033 Kraków
e-mail: jgierowski@ies.krakow.pl

PSYCHOPATIA NA TLE CZYNNIKÓW RYZYKA PRZEMOCY U NIELETNICH CHŁOPCÓW I DZIEWCZĄT

1. Psychopatia i jej związek z przestępczością nieletnich

Liczne definicje pojęcia psychopatii oraz równie liczne badania wielokrotnie łączą zaburzenie to z przestępczością, zachowaniami o charakterze przemocy czy łamaniem norm prawnych i społecznych. Jest oczywiste, iż psychopaci to nie tylko przestępcy. Fakt, iż psychopatia nie musi w każdym przypadku prowadzić do przestępczości, był podnoszony już przez Cleckleya; podobnie uważają współcześni badacze, tacy jak Hare czy Lykken, wyrażając pogląd, iż jednostki o osobowości psychopatycznej spotkać można w każdej niemal grupie społecznej i niekoniecznie muszą one od razu łamać prawo, być specjalnie agresywne czy też stosować przemoc [np. 5, 10]. Tym niemniej psychopatia jako kategoria psychopatologiczna wydaje się bardzo dobrym predyktorem ryzyka popełnienia przestępstw, występowania zjawiska recydywy czy powodzenia procesu resocjalizacji. Zatem można, a nawet powinno się, korzystać z konstruktów psychopatii w związku z zachowaniami przestępczymi, szczególnie zaś w stosunku do młodzieży – nieletnich sprawców czynów zabronionych.

Psychopatia wydaje się względnie dobrą zmienną dyskryminującą w zakresie rozwinięcia się u młodego człowieka „kariery przestępczej” [6]. Cechy wchodzące w skład syndromu psychopatii w znacznej mierze okazują się cechami prowadzącymi do łamania prawa i norm społecznych, choć oczywiście zależność ta z pewnością nie jest łatwa do wyjaśnienia. Tym niemniej ubożenie emocjonalne czy też emocjonalna izolacja psychopaty od innych ludzi oraz bezdusność w kontaktach z innymi, których postrzegają w kategoriach przedmiotu – żeby wymienić tylko afektywne charakterystyki psychopatii – stawia takie osoby w grupie znacznie podwyższonego ryzyka popełnienia czynów karalnych [10]. Biorąc pod uwagę dodatkowe, osiowe charakterystyki psychopatii związane z impulsywnością, nieumiejętnością odraczania gratyfikacji, silną potrzebą ekstremalnych wrażeń czy niskim poziomem samokontroli, zaburzenie to zdaje się stanowić jeszcze większy czynnik ryzyka dokonywania czynów przestępczych [26]. Szczególnie zaś ryzyko to staje się znamienne w przypadku nieletnich – młodych osób kształtujących dopiero własną tożsamość i obarczonych trudnościami związanymi z postępującym z procesem socjalizacji. Również w kwestii zjawiska ponownego popełnienia czynów karalnych (recydywy) psychopatia jest istotnym czynnikiem zwiększającym ryzyko ich występowania w porównaniu z osobami niepsychopatycznymi. Ogloff [20] wskazuje, iż psychopaci trzy

razy częściej stają się recydywistami w porównaniu z ogółem przestępców, dla przestępstw agresywnych zaś prawdopodobieństwo to jest cztery razy wyższe. Prowadzone badania wskazują na umiarkowane korelacje pomiędzy poziomem psychopatii u adolescentów a popełnieniem przez nich przestępstw, jednak wartości te w kolejnych badaniach wydają się wzrastać [7].

2. Psychopatia a agresja

Szczególnie uciążliwe społecznie okazują się czyny karalne o charakterze przemocy, w których dominuje niezwykle silna agresja, a do których także może prowadzić psychopatia i z którymi niestety często jest związana [12]. Z tego względu wydaje się, iż agresywność może być dość istotnym wskaźnikiem przestępczości nieletnich psychopatów. Młodzi ludzie osiągający wysokie wyniki na skali PCL-YV znacznie częściej dopuszczają się napaści z użyciem broni lub niebezpiecznego narzędzia, agresywnych przestępstw seksualnych czy rozbojów w porównaniu z osobami osiągającymi niski poziom cech psychopatycznych [7, 24]. Istotnie znaleźć można wiele powiązań między psychopatią a agresją czy stosowaniem przemocy. Herpertz i Sass [13] sądzą, iż charakterystyczny dla psychopatii deficyt w sferze funkcjonowania emocjonalnego – ich zdaniem kluczowy – preysponuje psychopatę do stosowania przemocy z uwagi na brak empatii, poczucia winy czy wyrzutów sumienia związanych też z niepowodzeniem w warunkowaniu na nieprzyjemne bodźce oraz wysokim zapotrzebowaniem na bodźce w ogóle. W tym sensie przemoc jest przez nich postrzegana jako skuteczne źródło uzyskania natychmiastowej gratyfikacji. Interesujące wyjaśnienie związku pomiędzy psychopatią a agresją podaje Blair, tworząc koncepcję mechanizmu hamowania przemocy (VIM) [15, 25]. VIM jest modelem odzwierciedlającym refleksję nad empatią w nurcie *neurocognitive science* i powstał z założenia, iż wszystkie zwierzęta społeczne – w tym w szczególności człowiek – posiadają mechanizmy kontroli agresji. Mechanizm VIM ma zatem za zadanie kontrolować agresywne zachowania człowieka. Rozwija się on od najmłodszych lat jako zbiór reprezentacji poznawczych tworzonych i aktywowanych poprzez sygnały cierpienia czy niebezpieczeństwa wysyłane przez innych ludzi (np. płacz dziecka) [15]. Zgodnie z tym modelem, socjalizacja moralna – a więc także samokontrola antyspołecznych i agresywnych zachowań wymierzonych w drugiego człowieka – następuje w trakcie procesu społecznego uczenia się i wiązania określonych sytuacji

z doznawaniem bólu czy cierpienia przez innych. Prawidłowo kształtujący się VIM staje się skutecznym inhibitorem takich zachowań, które mogłyby prowadzić do wyrządzania krzywdy innym ludziom. Niestety u jednostek, u których obserwuje się rozwój cech psychopatycznych, nie następuje prawidłowe ukształtowanie się owego mechanizmu lub nie powstaje on wcale [25]. Na skutek deficytów w uczeniu się relacji pomiędzy wspomnianymi sygnałami cierpienia innych i związanymi z nimi sytuacjami, jednostka psychopatyczna nie wykształca tego ważnego kontrolera swojego zachowania. Agresja i przemoc, jaką stosuje, nie uruchamiają u niej reakcji awersyjnych, a niewykształcone reprezentacje aktów wyrządzania krzywdy innym nie uruchamiają mechanizmu kontroli przemocy.

Agresja i przemoc manifestowane przez psychopatów mogą być opisywane w kategoriach chciwości, zemsty, zawziętości, gniewu, złości czy karania innych i tak są zwykle postrzegane przez otoczenie społeczne [10]. Tym niemniej można zaobserwować, iż psychopaci odróżniają się od innych agresywnych przestępców w zakresie typu dominujących przejawów agresji. Blair i in. [1] sugerują, iż psychopaci – także ci nieletni – charakteryzują się raczej agresją instrumentalną niż reaktywną (obronną, emocjonalną). Agresja instrumentalna jest zachowaniem planowanym, skierowanym na osiągnięcie konkretnego celu czy wymiernych korzyści w przeciwieństwie do agresji reaktywnej, rodzącej się na skutek frustrujących czy zagrażających jednostce sytuacji. Pod tym względem psychopatia wyraźnie bardziej wiąże się z agresją instrumentalną, która osiąga znacznie wyższe nasilenie w porównaniu z agresją reaktywną oraz jest znacznie częściej obserwowana u psychopatów niż u osób nieprzejawiających cech psychopatycznych. Badania wyraźnie wskazują, iż dzieci przejawiające zaburzenia zachowania (*conduct disorders*), u których obserwuje się występowanie cech psychopatii, charakteryzują się znacznie wyższym poziomem agresji instrumentalnej w porównaniu z dziećmi z zaburzeniami zachowania bez cech psychopatii. Murrie i in. [17] przeprowadzili badania nad związkiem psychopatii z różnymi przejawami agresji czy przemocy wśród nieletnich przestępców i wykazali istotne zależności: dodatnie korelacje między poziomem psychopatii a ogólną przestępczością agresywną nieletnich, przemocą stosowaną na co dzień, przemocą w zakładach poprawczych, przemocą z użyciem broni, a także korelacje z agresją skutkującą takimi obrażeniami ofiary, które wymagają pomocy lekarskiej, czy wreszcie z agresją instrumentalną. Jeszcze wyższe korelacje uzyskała Izydorczyk [14]. Dotyczyły one zależności pomiędzy psychopatią a agresją ogólną, słowną, fizyczną oraz wrogością. Co więcej, wydaje się, iż związek psychopatii z agresją w pewnym stopniu zależy od wieku jednostki [10]. Istnieją liczne dowody, iż młodzież wykazująca cechy psychopatyczne w bardzo młodym wieku dopusz-

cza się czynów o charakterze przestępczym, również noszącym znamiona przemocy. Forth, Kosson i Hare [7] podają, iż średnia wieku psychopatów, w którym dokonają czynu karalnego wynosi 9,3 lat, a 12,1 dla czynów agresywnych w porównaniu z grupą niepsychopatów, u których wartości te przyjmują odpowiednio 11,9 oraz 14,5. W tym sensie psychopatia „obniża” wiek, kiedy młody człowiek może popaść w konflikt z prawem czy w ogóle manifestować zaburzenia zachowania albo agresję. Nie obserwuje się zmniejszania przejawów agresji u psychopatów wraz z wiekiem. Hare [10] wyjaśnia to w taki sposób, iż antyspołeczne cechy psychopatii związane z wiekiem, jak impulsywność czy poszukiwanie wrażeń (których nasilenie spada w miarę upływu lat), niekoniecznie muszą iść w parze z takimi cechami, jak egocentryzm, tendencje do manipulowania czy bezduszność – a te stanowią przecież osiowe objawy zaburzenia. Owe fundamentalne cechy psychopatii nie obniżają swojego poziomu wraz z wiekiem. Związek psychopatii z agresją staje się największy między 30 a 35 rokiem życia – taki pośredniczący wpływ wieku na agresję u psychopatów widzi Hare [21].

3. Psychopatia a płeć

Dotychczasowe badania nad psychopatią i jej związkami z przestępczością ograniczały się najczęściej do mężczyzn. Tym samym wiedza na temat psychopatii u kobiet – szczególnie zaś dziewcząt – jest co najmniej niepełna [22, 23]. Wydaje się mało prawdopodobne, aby ogólne nasilenie cech psychopatycznych odróżniało znacząco nieletnie dziewczęta od nieletnich chłopców [15, 18, 19]. Mimo tego stwierdzenie, że psychopatia manifestuje się całkowicie tak samo u chłopców i dziewcząt, byłoby chyba zbyt daleko idącym uproszczeniem. Salekin uważa, iż wskaźniki nasilenia psychopatii jako takiej nie muszą odróżniać się w zależności od płci, jednak sama jej struktura prawdopodobnie będzie wykazywać pewne różnice [23]. Można w związku z tym oczekiwać, iż chłopcy i dziewczęta będą się charakteryzować odmiennymi konfiguracjami poszczególnych czynników psychopatii czy też odmiennie będą u nich behawioralne manifestacje cech psychopatycznych. Niestety niewielka liczba badań na ten temat nie pozwala dokładniej owych różnic opisać. O doniosłości potencjalnych różnic w związkach między psychopatią a przestępczością, przemocą a agresją, świadczyć mogą wyniki badań przeprowadzonych przez Warrena i in. [18, 19] wskazujące na możliwe znaczne różnice między płciowe w zakresie agresywności. Badania te pokazały, iż psychopatyczne kobiety w przeciwieństwie do psychopatycznych mężczyzn znacznie częściej stosują przemoc opartą na agresji reaktywnej (emocjonalnej), a nie instrumentalnej, jak mężczyźni. Kolejnym wskaźnikiem różnic w zależności

psychopatia – przestępczość może być fakt, iż kobiety o wysokim poziomie psychopatii znacznie częściej wybierają na ofiary członków rodziny czy bliskich, czego prawie nie obserwuje się u psychopatycznych mężczyzn [19]. Spostrzeżenia takie, choć nie jest ich jeszcze wiele, sugerować mogą, iż podobnych różnic możemy szukać u nieletnich chłopców i dziewcząt. Okazuje się bowiem, iż chłopcy i dziewczęta rzeczywiście mogą różnić się w zakresie struktury psychopatycznego zaburzenia osobowości, a tym samym odmiennie mogą owo zaburzenie przejawiać.

Wypowiadając się w kwestii różnic międzypłciowych w zakresie ogólnych wyników uzyskiwanych na skali psychopatii, Warren i South [26] wskazują na jedno z możliwych wyjaśnień tego zagadnienia. Piszą oni, iż niektóre badania pokazują, że kobiety osiągają przeciętnie niższe od mężczyzn wyniki na skali PCL-R. Jednocześnie stoją oni na stanowisku, iż być może artefaktem odpowiedzialnym za niższe nasilenie psychopatii u kobiet są itemy PCL-R, takie jak kryminalna wszechstronność czy naruszenie zwolnienia warunkowego, na których kobiety osiągają niższe wyniki niż mężczyźni. Tym samym bliżsi są oni poglądu, iż w ogólnym nasileniu psychopatii między kobietami i mężczyznami nie występują istotne różnice. Mogą one natomiast dotyczyć struktury psychopatii – nasilenia poszczególnych komponentów psychopatii, a także odmiennych jej przejawów, np. agresji.

4. Czynniki ryzyka przestępczości nieletnich

Próby wyjaśniania zachowań przestępczych – w tym przestępczości nieletnich – na podstawie modeli czynników ryzyka, jakie prowadzone są obecnie, związane są głównie z perspektywą akcentującą osobowość sprawcy [28]. Podejście to opiera się na dwu podstawowych założeniach:

1. ludzie, pomimo wielu różnic, mają wiele cech wspólnych. Podobni przebywają w podobnych środowiskach, podobnie się zachowują, zachowywali i będą zachowywać;
2. zachowanie człowieka cechuje się pewną stałością.

Podejście to, oprócz akcentowania kluczowych charakterystyk osobowościowych w prognozowaniu przestępczości, wskazuje na niebagatelną rolę współwystępujących czynników środowiskowych czy społecznych, tym samym stając się podejściem wieloczynnikowym [8]. Co więcej, współcześnie, mając na uwadze właśnie interakcje czynników osobowych i pozaosobowych w genezie zachowań przestępczych, tworzy się konstrukt ryzyka charakteryzujący się trzema cechami:

1. kontekstualnością – ryzyko jest zależne od sytuacji i okoliczności;
2. dynamiką – ryzyko podlega zmianom;

3. nasileniem – wartość ryzyka należy rozpatrywać jako zmienną ciągłą (na kontinuum) a nie jako kategorię typu tak-nie.

Wieloczynnikowe podejście oceny wskaźników ryzyka związane jest z koniecznością określenia natury i stopnia ryzyka wystąpienia określonych zachowań u cechującej się specyficznymi właściwościami osoby w konkretnych, przewidywanych warunkach i kontekście.

W ciągu ostatnich lat powstało wiele narzędzi służących do pomiaru nasilenia czynników ryzyka. Do najpopularniejszych należą skale ryzyka zachowań przestępczych o charakterze przemocy – HCR-20, SVR-20, PCL-SV [9, 10, 11]. Również narzędzi zaprojektowanych do pomiaru psychopatii, jak PCL-R czy PCL-YV, można używać do prognozy wystąpienia zachowań o charakterze przemocy. Marshall i in. [16] uważają nawet, że wartość prognostyczna PCL-YV przewyższa niektóre narzędzia skonstruowane do pomiaru czynników ryzyka. Mimo to psychopatia, skądinąd związana w jakiś sposób z popełnianiem przestępstw o charakterze przemocy, może stanowić jedynie indywidualny czynnik ryzyka, który zawsze musi być rozpatrywany w kontekście czynników społecznych. W przeciwnym wypadku wartość predykcji tak dokonywanej może pozostawiać wiele do życzenia.

Jednym z najpopularniejszych narzędzi do oceny poziomu ryzyka wystąpienia przestępczości u młodzieży jest obecnie Arkusz Oceny Ryzyka Wystąpienia Zachowań o Charakterze Przemocy u Młodzieży SAVRY (ang. Structured Assessment of Violence Risk in Youth) [2]. Został on tak skonstruowany, iż w pełni odpowiada wieloczynnikowemu podejściu do oceny czynników ryzyka, analizuje bowiem zarówno czynniki indywidualne, jak i historyczne czy społeczne. Dodatkowo ujmuje on występowanie czynników ochronnych zapobiegających pojawieniu się zachowań o charakterze przemocy.

5. Cel badań i zastosowane metody

Celem przeprowadzonych badań było ustalenie relacji, jakie zachodzą pomiędzy psychopatią a strukturą czynników ryzyka przestępczości o charakterze przemocy. Próbowano dotrzeć do zależności między psychopatycznym zaburzeniem osobowości u nieletnich a tendencjom do zachowań agresywnych (poziomem agresji), które przyjęto jako wymierny wskaźnik przestępczych zachowań o charakterze przemocy. Relację tę próbowano ponadto uchwycić na tle struktury czynników ryzyka przestępczości. Tym samym badania te miały dostarczyć informacji na temat różnic w mechanizmach prowadzących do przestępczości agresywnej między nieletnimi ujawniającymi cechy psychopatii i tymi, którzy takich cech nie posiadają. Dodatkowym celem, jaki postawiono przed przeprowadzeniem badań, było zwrócenie uwagi

na ewentualne różnice w sile i kierunku wspomnianych zależności u nieletnich chłopców i dziewcząt. W związku z tym badania te miały przynieść odpowiedź na pytanie, czy u chłopców i dziewcząt występują różnice w zakresie związku psychopatii ze strukturą czynników ryzyka, a dalej, z nasileniem agresywności. W badaniach wykorzystano następujące narzędzia badawcze:

1. do zmierzenia nasilenia cech psychopatycznych wykorzystano Skalę Obserwacyjną Skłonności Psychopatycznych w wersji dla młodzieży PCL-YV (Psychopathy Checklist Youth Version) [7]. Skala PCL-YV skonstruowana została jako odpowiednik PCL-R dla młodzieży. Składa się ona z 20 itemów wchodzących w skład 4 grup czynników (wymiarów): interpersonalnego, afektywnego, behawioralnego oraz antyspołecznego;
2. do pomiaru nasilenia czynników ryzyka (historycznych, społecznych, indywidualnych) oraz czynników ochronnych wykorzystano Arkusz Oceny Ryzyka Wystąpienia Zachowań o Charakterze Przemocy u Młodzieży SAVRY (Structured Assessment of Violence Risk in Youth) [2]. Arkusz SAVRY jest narzędziem służącym do prognozowania możliwości wystąpienia zachowań o charakterze przemocy u młodzieży. Składa się on z 30 czynników obejmujących cztery kategorie danych. Trzy kategorie dotyczą czynników ryzyka, czwarta zaś czynników ochronnych – zabezpieczających i zmniejszających ryzyko wystąpienia zachowań o charakterze przemocy. Wskaźniki ryzyka podzielono na trzy grupy: czynniki historyczne, czynniki społeczne oraz czynniki indywidualne. Do historycznych czynników ryzyka zalicza się 10 itemów: historia zachowań o charakterze przemocy, historia zachowań bez użycia przemocy, wczesne występowanie przemocy, zakończone niepowodzeniem próby nadzoru czy interwencji, samouszkodzenia i próby samobójcze, obserwowanie przemocy w domu, historia maltretowania w dzieciństwie, przestępczość rodziców bądź opiekunów, zaburzenia ciągłości więzi z opiekunem, trudności szkolne. Do społecznych czynników ryzyka włączono 6 itemów: związek z rówieśniczą grupą przestępczą, odrzucenie przez grupę rówieśniczą, wydarzenia stresujące i słabe mechanizmy radzenia sobie, niekonsekwentne oddziaływania wychowawcze rodziców, brak wsparcia osobistego lub społecznego, przebywanie w społeczności przejawiającej cechy patologii. Grupa indywidualnych czynników ryzyka zawiera 8 itemów: negatywne postawy (akceptowanie przemocy jako metody rozwiązywania problemów), skłonność do podejmowania ryzyka (zachowania impulsywne), problemy uzależnienia (alkohol, narkotyki), problemy w radzeniu sobie ze złością, niski poziom empatii i wyrzutów sumienia, zaburzenia uwagi, trudności wynikające z nadpobudliwości,

słaba motywacja do poddania się oddziaływaniom reedukacyjno-leczniczym, słabe zaangażowanie i zainteresowanie nauką szkolną. Czynniki ochronne składają się z 6 itemów: zachowania prospołeczne, silne wsparcie społeczne, silne związki uczuciowe, pozytywna postawa wobec oddziaływań reedukacyjnych i autorytetów, silna motywacja do osiągnięć szkolnych, ponadprzeciętna inteligencja, osobowościowe i temperamentalne cechy dojrzałości i elastyczności. Metoda ta nie jest znormalizowanym testem. Uważa się, że im wyższy wynik uzyska w tej skali dana osoba, tym większe jest prawdopodobieństwo, iż w przyszłości ujawni ona zachowania o charakterze przemocy;

3. do pomiaru nasilenia agresji ogólnej, agresji fizycznej, agresji werbalnej, gniewu i wrogości wykorzystano Skalę Agresji Bussa i Perry'ego AQ (Buss-Perry Aggression Questionnaire) [4] w polskiej adaptacji Lucyny Kirwil. Kwestionariusz ten umożliwia dokonanie oceny ogólnego stopnia agresywności, a także nasilenia poszczególnych form agresji fizycznej, werbalnej, gniewu oraz wrogości. Agresja fizyczna i werbalna związane są z krzywdzeniem i raniem innych osób. Dotyczą one określonych czynności wchodzących w skład zachowania danej osoby, stanowiąc instrumentalny komponent agresji. Gniew przejawia się w reakcjach fizjologicznych i składa się z elementów afektywnych. Wrogość, z kolei, reprezentuje poznawcze składowe zachowania.

Badania przeprowadzono w styczniu 2007 roku w Zakładach Poprawczych w Zawierciu, Pszczynie oraz Raciborzu. Objęto nimi 193 nieletnich (75 dziewcząt i 118 chłopców).

6. Wyniki badań

Do obliczenia wyników wykorzystano takie parametryczne metody statystyczne, jak analizę wariancji (ANOVA) wraz z testem *post-hoc* Tukeya oraz analizę regresji. Do analiz posłużono się pakietem statystycznym STATISTICA v. 6.0.

Wyniki ogólnego poziomu psychopatii (PCL) skategoryzowano, korzystając z dolnego i górnego kwartyła oraz przyjmując, iż wyniki mieszczące się w grupie 25% najniższych oznaczają niski poziom PCL, zaś wyniki mieszczące się w grupie 25% najwyższych – wysoki poziom PCL. Wyniki mieszczące się w pozostałych 50% oznaczono jako średni poziom PCL. Rozkład wyników nasilenia ogólnego wskaźnika psychopatii PCL będącego punktem wyjścia do dalszych analiz przedstawia tabela I. Rozkład wyników nasilenia psychopatii u chłopców i dziewcząt przedstawia tabela II.

Uzyskano istotne statystycznie wyniki dotyczące związków pomiędzy PCL a wszystkimi zmiennymi dotyczą-

cymi struktury czynników ryzyka (rycina 1, tabela III, tabela IV).

Nie uzyskano istotnych statystycznie zależności pomiędzy płcią a nasileniem poziomu psychopatii (PCL). Podobnie nie wykryto różnic międzypłciowych w poszczególnych czynnikach psychopatii. Zaobserwowano jednak pewne różnice w zakresie nasilenia czynników PCL w podgrupie o wysokim poziomie psychopatii. U nieletnich z tej podgrupy stwierdzono istotnie statystycznie różnice w nasileniu czynnika interpersonalnego (PCL_INT) oraz behawioralnego (PCL_BEH) w zależności od płci. Dla czynnika interpersonalnego wielkość efektu wyniosła $F(1,46) = 10,83, p = 0,0019$ ujawniając, iż chłopcy o nasilonych cechach psychopatycznych mają wyższy poziom PCL_INT niż takie same dziewczęta. Dla czynnika behawioralnego uzyskano $F(1,46) = 5,67, p = 0,02$. Związek ten pokazuje, iż chłopcy psychopatyczni uzyskują wyższe nasilenie PCL_BEH w porównaniu z odpowiadającymi im dziewczętami. Różnice w nasileniu czynników afektywnego i antyspołecznego w zależności od płci nie osiągnęły poziomu istotności statystycznej. Co interesujące, stwierdzono bliską istotności statystycznej ($p = 0,07$) różnicę w ogólnym nasileniu poziomu psychopatii (PCL) w zależności od płci w grupie osiągającej wysokie wyniki psychopatii. Dała zaobserwować się tendencja do uzyskiwania wyższych wyników przez chłopców. Zależności te przedstawia rycina 2.

Jeśli chodzi o związek pomiędzy poziomem psychopatii a wymiarami agresji, to jedynie zależność pomiędzy psychopatią i agresją fizyczną osiągnęła poziom istotności statystycznej. Wykonany test *post-hoc* wykazał istotną różnicę jedynie pomiędzy osobami uzyskującymi średnie i niskie nasilenie psychopatii (PCL). Pozostałe zależności pomiędzy poziomem psychopatii a wymiarami agresji (agresją ogólną, agresją werbalną, gniewem, wrogością) okazały się nieistotne statystycznie. Graficznie wyniki te pokazano na rycinie 3.

Uzyskano statystycznie istotną różnicę w nasileniu agresji werbalnej (AQ_AW) pomiędzy chłopcami i dziewczętami z wysokim poziomem PCL. Zależność ta pokazuje, iż psychopatyczne dziewczęta osiągają istotnie wyższe wyniki na skali agresji werbalnej w stosunku do chłopców: $F(1,41) = 6,566, p = 0,014$. Ponadto zaobserwowano bliską istotności statystycznej ($p = 0,07$) różnicę w nasileniu gniewu (AQ_GN) u dziewcząt i chłopców osiągających wysoki poziom psychopatii (PCL). Wydaje się, iż psychopatyczne dziewczęta osiągają wyższe wyniki na skali wrogości niż psychopatyczni chłopcy. Nie stwierdzono istotnych różnic odnośnie do agresji fizycznej oraz wrogości. Strukturę agresywności chłopców i dziewcząt z podgrupy nieletnich o wysokim poziomie psychopatii przedstawia rycina 4.

Jeśli chodzi o różnicę między chłopcami i dziewczętami w konfiguracji wymiarów psychopatii i grup czynników ryzyka związanych z poszczególnymi wy-

miarami agresji, wykonana analiza regresji nie wykazała istotnych statystycznie różnic międzypłciowych. Zastosowana analiza regresji pokazała jednak, które elementy owej konfiguracji najlepiej wyjaśniają zmienność w zakresie agresji w całej badanej próbie. Testy istotności składników modelu, wartości modelu regresji dla zmiennych czynników ryzyka oraz wartości parametrów przedstawia tabela IV.

Dla ogólnego wskaźnika agresji AQ model wyjaśniający zawierał jedynie historyczne i społeczne czynniki ryzyka. 9,4% wariacji ogólnego poziomu agresji AQ jest wyjaśnione za pomocą czynników: historycznego i społecznego. Relacja między czynnikami historycznymi ma charakter prosty, tzn. im wyższy jest ich poziom, tym wyższy jest poziom agresji. Dla czynnika społecznego relacja jest odwrotna.

Model dla wskaźnika wrogości AQ_WR zawierał jedynie historyczne czynniki ryzyka jako najlepiej wyjaśniające jego zmienność. Podobnie jak w przypadku wskaźnika ogólnego AQ, procent wyjaśnianej przez historyczne czynniki ryzyka zmienności AQ_WR wyniósł 9,4%. Wraz ze wzrostem natężenia historycznych czynników ryzyka wzrastał poziom nasilenia wrogości AQ_WR.

Bardzo bliska istotności statystycznej ($p = 0,059$) okazał się model regresji dla gniewu (AQ_GN). Zmienną najlepiej wyjaśniającą wariację gniewu są społeczne czynniki ryzyka. Zależność pomiędzy zmiennymi jest ujemna, tzn. wraz ze wzrostem poziomu społecznych czynników ryzyka (SAVRY_Społeczne) obniża się wartość uzyskiwana na skali gniewu. Procent wyjaśnianej przez SAVRY_Społeczne zmienności AQ_GN wynosi 8,8%.

Dla wskaźników agresji fizycznej AQ_AF oraz agresji werbalnej AQ_AW nie uzyskano istotnych statystycznie modeli regresji wyjaśniających zmienność w zakresie wspomnianych zmiennych – wszystkie zmienne zostały usunięte z modelu lub nie uzyskano istotnych wartości dla żadnej ze zmiennych, zaś współczynnik determinacji $R^2 = 0$.

7. Omówienie wyników

Otrzymane wyniki pozwalają na sformułowanie pewnych wniosków dotyczących poszukiwanych zależności. Odnośnie do występowania związku pomiędzy nasileniem psychopatii i wzrostem poziomu czynników ryzyka istotnie okazało się, iż wraz ze wzrostem nasilenia wskaźnika psychopatii badani uzyskiwali większy pułap nasilenia czynników ryzyka. Jeśli chodzi o historyczne czynniki ryzyka, zależność, o której mowa, zaznaczyła się jedynie w stosunku do grup o średnim i niskim nasileniu psychopatii. Historyczne czynniki ryzyka nie różnicują zatem osób o średnim i wysokim poziomie psychopatii. Mimo to nadal obserwuje się ogólny trend charaktery-

zujący się wzrostem – do pewnego poziomu – historycznych czynników ryzyka wraz z nasileniem się cech psychopatycznych. Warto pamiętać, iż historyczne czynniki ryzyka związane są z kontekstualnymi wskaźnikami ryzyka i w zasadzie różnice w ich poziomie widoczne będą prawdopodobnie jedynie przy zastosowaniu dychotomicznego podziału na psychopatów i niepsychopatów. Podobny, dychotomiczny rozdział różnicowania wielkości wpływu, obserwujemy w przypadku społecznych czynników ryzyka. Tu zupełnie wyraźnie zaznacza się zależność jedynie pomiędzy osobami o wysokim i niskim nasileniu psychopatii. Można zatem upatrywać w społecznych czynnikach ryzyka elementów wpływających na rozwój psychopatii. Oczywiście jest to jedynie stwierdzenie hipotetyczne, jednak wypływa ono z wyraźnego zróżnicowania natężenia społecznych czynników ryzyka u osób o niskim i wysokim poziomie psychopatii. Nieco mniej wyraźny efekt tego typu mógłby dotyczyć wpływu czynników historycznych na rozwój psychopatii. Nie dziwi także zależność poziomu PCL od czynników indywidualnych. W tym wypadku widać wyraźną zgodność w tendencji do uzyskiwania wyższych wyników w zakresie obu zmiennych. Osoby o wyższym poziomie psychopatii istotnie wykazują wyższe nasilenie indywidualnych czynników ryzyka, a więc w tym sensie można mówić o psychopatii jako specyficznym indywidualnym czynniku ryzyka. Wyraźnie zaznacza się też odwrotnie proporcjonalna zależność pomiędzy psychopatią a czynnikami ochronnymi. Logiczna interpretacja tego wyniku może dotyczyć oczywistego stwierdzenia, że im wyższy poziom psychopatii, tym niższy poziom czynników ochronnych. W takiej sytuacji można uznać psychopatię za zmienną redukującą wystąpienie u jednostki czynników chroniących. Wydaje się mało prawdopodobne, aby osoba o wysokim nasileniu psychopatii cechowała się rozwiniętymi czynnikami ochronnymi, które stanowią swoiste przeciwieństwo cech związanych z psychopatycznym zaburzeniem osobowości.

Wyniki dotyczące zależności pomiędzy poziomem psychopatii a czynnikami ryzyka wydają się wyraźnie potwierdzać słuszność łączenia obu konstruktów w prognozie ryzyka wystąpienia zachowań antyspołecznych. Jak wskazywano wcześniej, aby prognoza taka była przejrzysta i pełna, należy zwracać szczególną uwagę na rozpatrywanie indywidualnych predyspozycji (w tym wypadku psychopatii) w kontekście czynników zewnętrznych [9]. Wykazane związki pomiędzy psychopatią a czynnikami ryzyka pokazują, iż zmienne te są funkcjonalnie powiązane. Dlatego też pełny model opisujący zachowania przestępcze nieletnich musi uwzględniać psychopatię na tle innych czynników ryzyka (historycznych czy społecznych).

Nie wykazano statystycznie istotnej różnicy w nasileniu psychopatii w zależności od płci. Tym samym wydaje się prawdopodobne, iż brak jest różnic w poziomie psy-

chopatii u chłopców i dziewcząt. Jest to zgodne ze wspomnianymi wcześniej wynikami innych badaczy. Być może rzeczywiście chłopcy i dziewczęta nie różnią się między sobą w tym zakresie. Tym niemniej warto pamiętać, iż brak związku pomiędzy płcią a ogólnym poziomem psychopatii nie musi oznaczać, iż chłopcy i dziewczęta osiągający wysokie wyniki na skali PCL-YV nie będą różnić się w zakresie poszczególnych jej wymiarów. Tak jak postuluje Salekin, mamy prawo spodziewać się odmiennego dla chłopców i dziewcząt wzorca poszczególnych cech wchodzących w skład syndromu psychopatii [23].

Różnice w strukturze czynników psychopatii u chłopców i dziewcząt częściowo udało się potwierdzić. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, iż chłopcy i dziewczęta osiągający wysokie wyniki psychopatii istotnie różnią się między sobą w zakresie wewnętrznej struktury tego zaburzenia osobowości. Różnice te ujawniły się w poziomach nasilenia czynników: interpersonalnego oraz behawioralnego. Chłopcy w porównaniu z dziewczętami charakteryzują się wyższym nasileniem tych dwu czynników. Dotyczą one bowiem specyficznych cech związanych z psychopatią, toteż różnice w ich nasileniu u chłopców i dziewcząt mogą wskazywać na odmienne manifestacje psychopatii u obu badanych grupach. Wyniki te pokazują, iż właśnie chłopcy cechują się większym nasileniem cech takich, jak umiejętność autoprezentacji, wyolbrzymione poczucie własnej wartości, patologiczna kłamliwość, manipulowanie innymi (czynniki interpersonalne) czy poszukiwanie wrażeń, pasywny tryb życia, brak celów, impulsywność, nieodpowiedzialność, lekkomyślność (czynniki behawioralne). Być może nasilenie tych właśnie charakterystyk psychopatii u chłopców związane jest z nadmiernym ekspozowaniem przez nich właśnie takich przejawów zaburzenia. Szczególnie cechy składające się na czynnik behawioralny wydają się „tradycyjnie” łączone z płcią męską – opisują przecież typowy dla chłopca, a nie dziewczyny, hulaszczy tryb życia. Zaskakująca wydaje się natomiast silniejsza u chłopców ekspresja cech związanych z autoprezentacją i manipulowaniem, które to cechy wiązane są bardziej z płcią żeńską. Jak widać, psychopatia jako zaburzenie osobowości zdaje się pokazywać chłopców z innej perspektywy niż widziana „tradycyjnie”. Mimo to nie zaobserwowano różnic w nasileniu dwu pozostałych czynników psychopatii – afektywnym i antyspołecznym. Wyjaśnienia tego faktu szukać należy w co najmniej dwu obszarach. Po pierwsze, być może różnice w strukturze czynników u chłopców i dziewcząt psychopatycznych nie są tak jaskrawe, jak założono. Przeciwnie, być może różnice te mają subtelniejszy charakter i trzeba dokładniejszych analiz, aby je wykryć. Po drugie, być może samo szukanie różnic w oparciu o płeć biologiczną jest w pewnym sensie skazane na niepowodzenie. Brzezińska i in. [3] wskazują bowiem, iż badając nieletnich w zakła-

dzie poprawczym, mamy do czynienia ze specyficzną grupą, jeśli chodzi o różnice płciowe. Podają oni, iż obecnie biologiczne zróżnicowanie płci przestaje mieć kluczowe znaczenie i należy raczej przyglądać się różnicom przez pryzmat płci psychologicznej. Z kolei wśród wychowanków zakładów poprawczych płęć psychologiczna może być w dużym stopniu ujednolicona. Cytowani autorzy wskazują, iż współcześnie dziewczęta w zakładach poprawczych cechują się niezwykle zmaskulinizowaną płcią psychologiczną, w wielu charakterystykach przypominającą chłopców. To z kolei może skutkować niewykrywaniem różnic w zakresie struktury psychopatii. Oczywiście istnieje jeszcze taka możliwość, iż poszukiwane różnice w ogóle nie istnieją.

Ważnym elementem przeprowadzonych badań miało być ustosunkowanie się do pytania o istnienie zależności pomiędzy psychopatią a przejawami zachowań przestępczych oraz próba zidentyfikowania czynników najlepiej wyjaśniających takie zachowania. Zakładano, iż osoby o wyższym poziomie psychopatii charakteryzować się będą podwyższonymi wskaźnikami agresji. Wyniki, jakie uzyskano, potwierdzają powyższą hipotezę jedynie w zakresie agresji fizycznej. Co więcej, jedyne statystycznie istotne różnice dotyczyły nasilenia agresji fizycznej w grupach o niskim i średnim poziomie psychopatii. Pozorny paradoks wypływa jednak prawdopodobnie z faktu, iż grupa o średnim nasileniu, charakteryzując się największą liczebnością, uzyskała średnio wyższe wyniki na skali agresji fizycznej niż osoby o wysokiej psychopatii. Mimo to można stwierdzić, iż zgodnie z wynikami badań, wyższy poziom psychopatii wiąże się z większym nasileniem agresji fizycznej.

Czy brak potwierdzenia zależności pomiędzy psychopatią a pozostałymi wymiarami agresji może świadczyć, iż związek taki naprawdę nie istnieje? Wydaje się, że byłoby to stwierdzenie zbyt daleko idące i nieuprawnione. Wykryta w badaniach zależność pomiędzy psychopatią a agresją fizyczną zdaje się potwierdzać ogólnie przyjęty przez badaczy tego zaburzenia pogląd, iż psychopaci cechują się większą brutalnością i okrucieństwem w zadawaniu cierpienia innym ludziom [np. 11]. Należy sądzić, iż badani nieletni najczęściej stosują agresję fizyczną, gdyż jest ona dla nich środkiem do natychmiastowego zaspokajania potrzeb. Szczególnie zaś taka prawidłowość może odnosić się do nieletnich psychopatów – osób impulsywnych, niezdolnych do odraczenia gratyfikacji, niewrażliwych, o słabej kontroli złości. Pozostałe formy agresji, które z pewnością znajdują się wśród ich zachowań, nie są tak często i tak mocno manifestowane. Najczęściej działają oni zgodnie z dewizą, iż wszystko można uzyskać siłą i właśnie w tym kontekście należy interpretować uzyskane wyniki. Wydaje się, iż włączenie do badań młodych niekaranych psychopatów mogłoby pokazać, iż poszukiwane zależności rzeczywiście istnieją. Poza tym warto zastanowić się nad odmienną

operacjonalizacją zmiennej agresji. Zastosowany w niżej wymienionych badaniach podział na agresję fizyczną, werbalną, wrogość oraz gniew wynikał w dużej mierze ze specyfiki użytego narzędzia. Badania, na które powołano się we wstępnej części artykułu, dotyczyły przede wszystkim agresji instrumentalnej i reaktywnej, akcentując tym samym nie tyle charakter zachowania samego w sobie, co czynników leżących u jego podłoża. Nie ulega zaś wątpliwości, że zarówno agresja instrumentalna, jak i reaktywna – jako kategorie bardziej złożone i o szerszym zakresie – mogą przybierać formy agresji fizycznej, werbalnej, wrogości itd. Założenie, iż agresja fizyczna i werbalna są przejawami agresji instrumentalnej, a gniew agresji emocjonalnej [4], w rzeczywistości może nie odzwierciedlać pełnej specyfiki tych szerszych sposobów rozumienia agresji. Choć zatem nie potwierdzono hipotezy mówiącej o związku między psychopatią a podwyższeniem wskaźników agresji jako przejawów czynów przestępczych o charakterze przemocy, nie dowodzi to, iż relacja ta nie istnieje.

Wykryto występowanie pewnych różnic w nasileniu określonych typów agresji u psychopatycznych chłopców i dziewcząt. Dotyczą one wspomnianych wcześniej przez Warrena [18, 19] odmiennych stylów zachowań agresywnych u dziewcząt i chłopców osiągających wysokie wyniki poziomu psychopatii. Uzyskano bliski istotności statystycznej wynik wskazujący, iż dziewczęta o wysokim poziomie psychopatii uzyskują wyższy wynik na skali gniewu. Kierunek zależności jest zgodny z zakładanym, co więcej, pokrywa się on z wcześniejszymi badaniami [19]. Choć jest to różnica zblizająca się jedynie do granicy istotności statystycznej, pokazuje jednak dość wyraźną tendencję do stosowania reaktywnej (emocjonalnej) agresji przez psychopatyczne dziewczęta. Wskaźnik gniewu, rozumiany jako przejaw agresji emocjonalnej, prawdopodobnie jest zatem elementem odróżniającym wzorzec agresywnego reagowania psychopatycznych dziewcząt od chłopców. Gniew, jako komponent afektywny, poprzedza zachowanie agresywne. Tym samym może wskazywać na większą gotowość do reagowania agresją przez psychopatyczne dziewczęta niż mogłoby to mieć miejsce u chłopców.

Wyniki wskazują, przeciwnie do poczynionych założeń, iż to właśnie psychopatyczne dziewczęta, a nie chłopcy, osiągają wyższe wyniki na skali agresji werbalnej. Agresja werbalna (tak jak agresja fizyczna, dla której w ogóle nie wykryto różnic międzypłciowych) rozumiana była jako wskaźnik agresji instrumentalnej – bardziej charakterystycznej dla chłopców [19]. Okazuje się jednak, iż badane psychopatyczne dziewczęta osiągnęły wyższy poziom agresji werbalnej (a więc instrumentalnej) niż chłopcy. Wydaje się, iż może mieć to związek ze wspomnianym wyżej poziomem gniewu i większą dla dziewcząt tendencją do reagowania agresją w ogóle. Gniew, stanowiąc swoisty generator podwyższonego na-

pięcia emocjonalnego – i tak wysokiego u osób psychopatycznych [22] – staje się czynnikiem wyzwalającym werbalną ekspresję agresywnego nastawienia do otoczenia. Fakt, iż mechanizm taki mógłby zostać zidentyfikowany właśnie u dziewcząt, może mieć związek ze specyficznym – odmiennym niż u chłopców – sposobem wchodzenia w relacje interpersonalne. Wydaje się, iż to właśnie dziewczęta opierają swoje kontakty z innymi na emocjach. Jeśli zatem w stosunku do osób psychopatycznych mówimy o zubożeniu emocjonalnym, niezdolności do empatii czy adekwatnego rozumienia emocji innych ludzi [10, 11], to szczególnie dotkliwie może objawiać się to właśnie u dziewcząt. Wchodząc w relacje z innymi, dziewczęta budują – często sobie tylko znane – zależności między sobą a partnerami interakcji. Jeśli u podłoża kontaktów interpersonalnych znajdują się będzie gniew, rodzający nieufność, podejrzliwość, a wreszcie wrogość, kontakty te nigdy nie będą miały zdrowego, partnerskiego charakteru. Za każdym razem, aby zdobyć przewagę nad drugą osobą, użyty zostanie argument siły – w tym wypadku wydaje się, iż charakterystyczny dla dziewcząt jest atak słowny. Co więcej, obserwacje ewolucji nasilenia przemocy wśród dziewcząt zdają się wskazywać, iż to właśnie ich zachowania nabierają coraz większej brutalności, niejednokrotnie o wiele większego okrucieństwa, niż czyny nieletnich chłopców. W tym kontekście uzyskane wyniki nie powinny być zaskoczeniem. Fakt, iż psychopatyczne dziewczęta charakteryzują się wyższym poziomem gniewu i agresji werbalnej w stosunku do psychopatycznych chłopców, może zatem wskazywać na mechanizm funkcjonowania tej grupy nieletnich w zakresie ich aktywności przestępczej o charakterze przemocy.

Wyniki przeprowadzonych badań nie pozwalają też w pełni ustosunkować się do bardzo istotnego związku: kluczowego dla modelu badawczego założenia o istnieniu specyficznych relacji pomiędzy psychopatią a czynnikami ryzyka w odniesieniu do wskaźnika zachowań przestępczych o charakterze przemocy. Niestety nie stwierdzono zakładanych różnic pomiędzy chłopcami i dziewczętami w zakresie tej zależności. Mimo to wyniki zdają się wskazywać na istnienie pewnej konfiguracji wymiarów psychopatii i czynników ryzyka jako predyktorów agresji. Udało się zidentyfikować zmienne, które najlepiej wyjaśniają podwyższony poziom agresji u badanych nieletnich – istotne wyniki otrzymano w odniesieniu do ogólnego poziomu agresji oraz wrogości. Jeśli chodzi o agresję ogólnie, to wyniki badań wskazują, iż najlepiej wyjaśniającymi jej podwyższony poziom są dwie grupy czynników ryzyka: historyczne i społeczne. Może być to wskazówką, iż wczesne doświadczenia jednostki związane z przemocą, a także wychowywanie się w środowisku społecznym akceptującym przemoc jako środek do osiągnięcia celów, stanowią najbardziej istotne czynniki wpływające na rozwój podobnych zachowań u jednostki [1].

W końcu to właśnie historyczne i społeczne czynniki ryzyka dotyczą takich elementów, jak występujące w przeszłości zachowania o charakterze przemocy, wczesne występowanie przemocy, obserwowanie przemocy w domu, przestępczość rodziców lub opiekunów, kontakty z rówieśniczą grupą przestępczą czy przebywanie w społeczności przejawiającej cechy patologii. Tym samym wyniki te zdają się wskazywać na kluczową rolę środowiska w rozwoju zachowań o charakterze przemocy oraz tendencji agresywnych, a jednocześnie pokazują, iż indywidualne predyspozycje jednostki do agresji – w tym także cechy związane z psychopatią – grają co najwyżej drugoplanową rolę w procesie rozwoju agresji. Czy zatem można mówić, że psychopatia nie wpływa na zachowania agresywne, brutalność czy stosowanie przemocy? Z pewnością wpływ taki istnieje. Uzyskane wyniki pokazują jednak, jak ważne w prognozie ryzyka zachowań agresywnych jest ujmowanie psychopatii w kontekście innych czynników ryzyka. W tym wypadku okazuje się, iż psychopatia nie odgrywa kluczowej roli w związku z agresją. Tym niemniej nie wolno zapominać, jak silne mogą być związki między wymiarami psychopatii a agresją. Inną kwestią pozostaje fakt, iż uzyskane wyniki podkreślające znaczenie czynników historycznych i społecznych w związku z nasileniem agresji wyjaśniają jedynie niecałe 10% jej zmienności. Gdzie szukać innych, być może o wiele silniejszych predyktorów agresji? Być może kluczem jest zbudowanie lepszego modelu badawczego uwzględniającego inne możliwe czynniki agresji.

Podobnie jak było to z ogólnym wskaźnikiem agresji, uzyskano predyktor – tym razem jeden – innego wymiaru agresji, tzn. wrogości. Wrogość najlepiej jest interpretowana poprzez nasilenie historycznych czynników ryzyka. Analogicznie jak w wypadku agresji ogólnej, można spodziewać się, że szczególnie takie czynniki historyczne, jak obserwowanie przemocy w domu, maltretowanie w dzieciństwie, zaburzenia ciągłości więzi z opiekunem czy zakończone niepowodzeniem próby nadzoru czy interwencji uruchomić mogą proces narastania w jednostce wrogości do otoczenia czy chęci zemsty. Podobnie też jak było to z agresją, ogólnie wrogość może być objaśniana poprzez historyczne czynniki ryzyka jedynie w niespełna 10%. Istnieją zatem inne zmienne mogące skutecznie wyjaśnić podwyższenie tego wymiaru agresji. Można sądzić, iż odpowiednio skonstruowany model badawczy uwzględniający – obok psychopatii i czynników ryzyka przestępczości – także inne zmienne, może ujawnić znacznie silniejsze i bardziej klarowne zależności. Z literatury przedmiotu wynika, iż takimi zmiennymi mogłyby być wiek, poziom lęku, poziom inteligencji czy wycofanie społeczne [9].

Uzyskane wyniki dotyczące gniewu są bliskie istotności statystycznej i zdają się pokazywać, iż najlepszym jego predyktorem jest nasilenie społecznych czynników ryzyka. Co więcej, zależność ta jest ujemna. Im wyższy

poziom społecznych czynników ryzyka, tym niższe wyniki na skali gniewu. Wydaje się, iż wysoki poziom czynników społecznych mógłby być bardziej związany z zewnętrznymi przejawami agresji niż z jej komponentem afektywnym – w znaczeniu kierunku relacji. Społeczne czynniki ryzyka, jak związek z przestępczą grupą rówieśniczą czy przebywanie w społeczności patologicznej, mogłyby stanowić bezpośrednie źródło uczenia się przez jednostkę zachowań antyspołecznych, stosowania przemocy itp. W tym sensie wzmacniałyby instrumentalne przejawy agresji, jak agresja werbalna i fizyczna. Stąd kierunek zależności mówiący, iż wraz ze wzrostem poziomu społecznych czynników ryzyka spodziewać się można niższego nasilenia gniewu. Pomimo to ujemna zależność wydaje się zaskakująca. Czyżby brak wsparcia czy stresujące wydarzenia i brak umiejętności radzenia sobie z nimi nie wpływały na wzrost nasilenia składowych agresji? Być może czynniki społeczne dotyczą innej jakości zachowań nieletnich, a dodatnich związków z agresją należy szukać w innych grupach czynników ryzyka (jak choćby historycznych). Wydaje się, iż na podstawie uzyskanych wyników nie można jednoznacznie ustosunkować się do tego problemu.

Fakt, że wyniki badań nie wykazały różnic międzypłciowych w zakresie odmiennych konfiguracji psychopatii i czynników ryzyka oraz ich wpływu na wymiary agresji, nie jest tak dużym zaskoczeniem, gdy weźmie się pod uwagę słabość wyników uzyskanych w tej kwestii w całej grupie nieletnich. Celem, jaki postawiono, planując niniejsze badania, było bowiem wykrycie bardzo subtelnej zależności – stwierdzenie związku psychopatii z przestępczością o charakterze przemocy (za której wskaźnik wymierny przyjęto nasilenie agresji) na tle pozostałych czynników ryzyka, dodatkowo poszukując w jej ramach różnic u chłopców i dziewcząt. Być może było to zadanie przekraczające możliwości skonstruowanego modelu badawczego.

8. Wnioski

Konkludując wszystkie wyniki, jakie uzyskano, można powiedzieć, iż wykazano charakter i siłę związku między psychopatią a czynnikami ryzyka. Tym samym udało się uchwycić psychopatię na tle tychże czynników. Co prawda nie zdołano jednoznacznie wykazać, że związek psychopatii i czynników ryzyka przybiera odmienny kształt u chłopców i dziewcząt, tym niemniej wyniki dotyczące różnic międzypłciowych w zakresie struktury psychopatii u osób cechujących się jej dużym nasileniem wydają się obiecujące. Jak wskazywano, warto zastanowić się nad rozszerzeniem grup badawczych tak, aby jeszcze lepiej poznać i spróbować zrozumieć to, w zakresie jakich charakterystyk różnią się młodzi psychopaci od pozostałych nieletnich. Różnice te najprawdo-

podobniej wpływają na odmienny wzorzec funkcjonowania społecznego. Tym samym poznanie ich może przyczynić się do konstruowania skuteczniejszych programów oddziaływania terapeutycznego, resocjalizującego i profilaktycznego wobec takich osób.

Fakt, że wśród badanej grupy nieletnich aż 35% zostało zdiagnozowanych jako osoby o wysokim poziomie psychopatii, świadczy o tym, jak liczną grupą w populacji nieletnich przestępców stanowią osoby psychopatyczne. Jak wykazano, charakteryzują się one specyficznym zespołem cech i swoistymi zachowaniami. Tym samym stanowią grupę młodych przestępców wyraźnie odróżniającą się od swoich kolegów i koleżanek o niskim poziomie psychopatii. Z uwagi na owe różnice odmienny powinien być również sposób traktowania takich osób przez system wymiaru sprawiedliwości. Wydaje się na przykład, iż programy resocjalizacyjne dla nieletnich psychopatów powinny dążyć z jednej strony do poprawy ich funkcjonowania w sferze emocjonalnej, jej zaburzenie jest tu bowiem kluczowym problemem, z drugiej zaś być ukierunkowane winny na redukcję zachowań o charakterze agresywnym. Nic tak bowiem nie odróżnia nieletnich psychopatów jak, zgodnie z wynikami, które uzyskano w niniejszych badaniach, podwyższony poziom agresji fizycznej wzmagany właśnie przez charakter psychopatycznego zaburzenia osobowości.

Badania pokazują również, iż nie należy lekceważyć zasadności i użyteczności stosowania konstruktów psychopatii w analizowaniu problematyki przestępczości nieletnich. Waga problemu, jakim jest przestępczość młodzieży, szczególnie zaś przestępczość o charakterze przemocy, nie pozwala bowiem ignorować tak wyrazistego wskaźnika ryzyka. Odwołanie się do omawianego zespołu psychopatologicznego, w kontekście innych czynników ryzyka, może być dobrym prognostykiem zagrożenia wystąpieniem zachowań o charakterze przemocy. Mając świadomość istnienia młodych osób z syndromem psychopatii, powinno się czynić wysiłki w kierunku konstruowania atrakcyjnych i tym samym efektywnych w stosunku do takich osób programów oddziaływań profilaktycznych.

Podsumowując wyniki niniejszych badań, można sformułować następujące wnioski:

1. Badania wykazały jednoznacznie charakter i kierunek związku pomiędzy psychopatią a strukturą czynników ryzyka. Z jednej strony wydaje się, iż psychopatia jest swoistym, indywidualnym czynnikiem ryzyka przestępczości, z drugiej zaś czynniki historyczne i społeczne stanowią tło (kontekst) rozwijania się zachowań o przestępczym charakterze.
2. Istnieje potrzeba dalszych badań zmierzających do jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o różnice w nasileniu psychopatii u dziewcząt i chłopców. Z jednej bowiem strony nie stwierdzono różnic w ogólnym poziomie psychopatii u dziewcząt i chłopców w całej

badanej próbie, z drugiej zaś wśród psychopatów chłopcy zdają się uzyskiwać wyższe wyniki na skali PCL-YV.

3. Z przeprowadzonych badań wynika, iż chłopcy i dziewczęta nie różnią się od siebie w zakresie nasilenia ogólnego poziomu psychopatii. Stwierdzono natomiast zróżnicowanie międzypłciowe w zakresie wewnętrznej struktury analizowanego zaburzenia. Chłopcy w porównaniu z dziewczętami cechują się większym nasileniem interpersonalnego i behawioralnego czynnika psychopatii.
4. Definicja psychopatii istotnie różnicuje nieletnich pod względem poziomu agresji fizycznej. Mimo nie stwierdzenia w badaniach różnic u psychopatów i niepsychopatów w zakresie pozostałych charakterystyk agresji, warto podejmować dalsze próby wykrycia tych zależności.
5. Psychopatyczne dziewczęta wykazują wyższy poziom agresji werbalnej i gniewu w porównaniu do psychopatycznych chłopców. Badania pokazały, iż psychopatyczne dziewczęta istotnie charakteryzują się wyższym poziomem agresji zarówno instrumentalnej, jak i reaktywnej. Warto próbować poznać tę zależność, dokładniej przeprowadzając dalsze badania.
6. Projektując kolejne badania nad psychopatią, czynnikami ryzyka oraz zachowaniami przestępczymi nieletnich dziewcząt i chłopców, warto posłużyć się konstruktem płci psychologicznej.
7. Należy, konstruując bardziej odpowiednie modele badawcze, dążyć do lepszego poznania i zrozumienia zależności zachodzących pomiędzy psychopatią i czynnikami ryzyka a zachowaniami przestępczymi. Niniejsze badania, identyfikując predyktory zachowań przestępczych, wykryły jedynie niewielkie zależności ujawniające relatywnie większy wpływ czynników ryzyka na zachowania agresywne nieletnich.
8. Najbardziej ogólnym wnioskiem jest postulat dotyczący konieczności i celowości prowadzenia dalszych badań nad psychopatią i jej związkami ze strukturą czynników ryzyka przestępczości nieletnich. Przeprowadzone badania wykazały bowiem, jak skomplikowane i złożone są te zależności.

Podziękowania

Niniejsze doniesienie powstało w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych w Instytucie Ekspertyz Sądowych w Krakowie w ramach realizacji grantu MNiSW (nr projektu: 1 HO 2A 045 29).